

UŽIVATELSKÁ PŘÍRUČKA GEMIS 4.3 – OBSAH

Význam častěji používaných zkratk.....	3
1. SOUHRN	6
2. CO JE SYSTÉM GEMIS	7
2.1. VÝPOČTOVÝ PROGRAM GEMIS	7
2.2. HISTORIE VÝVOJE GEMIS	7
2.3. ZÁKLADNÍ VLASTNOSTI PROGRAMU	7
2.4. ZDROJE DAT	11
2.5. VLASTNOSTI NOVE VERZE GEMIS 4.3	14
2.6. VYUŽÍVÁNÍ PROGRAMU GEMIS	15
2.6.1 Reference GEMIS v ČR:	15
2.7. PERSPEKTIVY DALŠÍHO VÝVOJE UŽITÍ PROGRAMU GEMIS	16
3. PRAKTICKÉ VYUŽITÍ PROGRAMU GEMIS	17
3.1. UŽITEK	17
3.2. VYUŽITÍ GEMIS V OBLASTI ENVIRONMENTÁLNÍHO MANAGEMENTU	18
3.3. VYUŽITÍ GEMIS V OBLASTI HODNOCENÍ ŽIVOTNÍHO CYKLU LCA	19
3.4. VZTAH PROGRAMU GEMIS KE SMĚRNICI 96/61/EC	21
3.5. VYUŽITÍ PROGRAMU GEMIS PRO EKONOMICKÉ ROZBORY	23
4. DATABÁZE GEMIS	24
4.1. STRUKTURA DATABÁZE GEMIS	24
4.2. PRODUKTY	24
4.3. PROCESY	25
4.4. SCÉNÁŘE – PŘÍPADOVÉ STUDIE	26
4.5. REFERENCE	26
4.6. POMOCNÉ DATOVÉ SOUBORY	26
5. ALGORITMY VÝPOČTŮ	27
5.1. PROCES SPALOVÁNÍ	27
5.2. VÝPOČET EMISÍ	28
5.3. EKONOMICKÉ VÝPOČTY	29
5.4. ANALÝZA TEPLÁRENSKÝCH PROCESŮ	30
6. PRÁCE S PROGRAMEM GEMIS 4.3.....	32
6.1. OTEVŘENÍ PROGRAMU	32
6.2. LIST PRODUKTŮ	33
6.3. LIST PROCESŮ	35
6.4. PŘÍKLADY PRÁCE S PROCESY	38
6.4.1 Požadovaná úloha - práce s procesem uloženým v databázi.....	38
6.4.2 Požadovaná úloha - vytvoření nového procesu kopírováním.....	39
6.5. LIST SCÉNÁŘŮ	39
6.6. PODROBNÝ POSTUP VYTVÁŘENÍ NOVÉHO SCÉNÁŘE	41
6.7. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	43
6.8. LIST REFERENCÍ	45
6.9. EXPORT VÝSLEDKŮ	45
7. PŘÍKLADY POUŽITÍ PROGRAMU GEMIS PRO USNADNĚNÍ NÁVRHU PROJEKTŮ DO OPERAČNÍCH PROGRAMŮ	46
7.1. VÝROBA PRIMÁRNÍ ELEKTRINY Z OBNOVITELNÝCH ZDROJŮ – Z VĚTRU	46
7.2. VÝROBA PRIMÁRNÍHO TEPLA Z OBNOVITELNÝCH ZDROJŮ A OPATŘENÍ PRO ÚSPORU TEPLA	49
7.3. VÝROBA TEPLA Z BIOMASY	51
7.4. PŘEPOČET VÝHŘEVNOSTI A SPALNÉHO TEPLA ZEMNÍHO PLYNU	53
8. PŘÍKLADY POUŽITÍ PROGRAMU GEMIS PŘI ANALÝZÁCH KOMBINOVANÉ VÝROBY ELEKTRINY A TEPLA	55
8.1. POROVNÁNÍ KONVENČNÍCH A KOMBINOVANÝCH PROCESŮ	55
8.2. POROVNÁNÍ PROCESŮ DODÁVKY ELEKTRINY A TEPLA	56
8.3. POROVNÁNÍ PLYNOVÉHO TOPENÍ S KOGENERACÍ – BILANCE „BRUTTO“	56

Obrázek 3. 1	Funkční schéma programu GEMIS.....	9
Obrázek 2. 2	Struktura dat technologických procesů	10
Obrázek 2. 3	Příklad sestavení procesního řetězce kombinované výroby tepla a elektřiny z kapalných paliv 1 1	
Obrázek 2. 4	Environmentální a ekonomické výstupy	13
Obrázek 4. 1	Příklad integrovaného pohledu GEMIS podle Směrnice 96/61/EC na ohřev vody solárním kolektorem	22
Obrázek 5. 1	Schéma výpočtu procesu spalování	28
Obrázek 6.1	Hlavní příkazové lišty pracovního okna GEMIS 4.	32
Obrázek 6. 2	List produktů GEMIS 4	34
Obrázek 6. 3	Karta Charakteristiky pro definování procesu	36
Obrázek 6. 4	Schéma procesního řetězce (elektrárna Chvaletice).....	37
Obrázek 6. 5	Karta Data pro definování nebo editaci scénářů typu A/B	40
Obrázek 6. 6	Karta Data pro definování nebo editaci energetických scénářů (pouze energetický).	41
Obrázek 7. 1	Filtrování procesu výroba elektřiny z větru.	46
Obrázek 7. 2	Zjištění projekčních dat zvoleného procesu.	47
Obrázek 7. 3	Porovnání ekonomických parametrů.	48
Obrázek 7. 4	Nalezení procesů úspor tepla a výroby primárního tepla.	49
Obrázek 7. 5	Porovnání a úprava technických parametrů procesu úspory tepla izolací stěn.	50
Obrázek 7. 6	Porovnání ekonomických parametrů.	50
Obrázek 7. 7	Nalezení procesů „výroba tepla z biomasy“ (v tomto případě se zadáním lokality „Česká republika“ vyhledaly procesy platné pouze pro ČR).	51
Obrázek 7. 8	Porovnání technických parametrů výroby tepla z biomasy.....	52
Obrázek 7. 9	Porovnání ekonomických parametrů výroby tepla z biomasy.	52
Obrázek 7. 11	Charakteristiky zemního plynu vztažené na výhřevnost a spalné teplo	54

VÝZNAM ČASTĚJI POUŽÍVANÝCH ZKRATEK

Program GEMIS byl původně vyvinut v SRN, a proto jsou v něm použity některé německé výrazy a zkratky odvozené z německých, případně z anglických slov. Pro snazší orientaci uživatele programu jsou dále uvedeny významy častěji použitých zkratek.

A	AB	jízda po dálnici
	AKW	jaderná elektrárna
	AO	meziměstská jízda
	AOX	halogenové organické sloučeniny
	Anreich	obohacování uranu
	a	rok
	anger	obohacený uran
B	BAT	nejlepší použitelná technika
	BE	palivové články
	BHKW	bloková teplárna s plynovými motory
	BOD 5	biologická spotřeba O ₂ pro 5 dní
	BP	protitlak (back pressure)
	Brik	brikety
	Brk	hnědé uhlí
	BSB	biologická spotřeba O ₂
	BSZ	palivový článek
	BTU	British Thermal Unit (1 BTU = 1,055 kJ)
	BZ	palivový článek (Brennstoffzelle)
C	CC	Combined Cycle
	CEE	střední a východní Evropa
	CER	Cumulated Energy Requirements
	CHP	teplárna, kogenerace (Combined Heat and Power)
	CIS	Společenství nezávislých států
	CMR	Cumulated Material Requirements
	CNG	stlačený zemní plyn (Compressed Natural Gas)
	COD	chemická spotřeba O ₂
	CSB	chemická spotřeba O ₂
	CZT	centrální zásobování teplem
D	DeNOx	denitrifikační zařízení
	DH	CZT (District Heating)
	DSI-FGD	polosuchá odsiřovací metoda
	DSM	Demand Side Management
	DT	parní turbína
	DWR	tlakovodní reaktor
	d	den
E	EC	European Community
	ECT	zařízení pro snižování emisí (Emmission Control Technology)
	EFH	rodinný dům
	EK	kondenzační odběrová turbína
	El, el	elektřina
	e.g.	například
	eta	účinnost, stupeň využití
F	FBC	spalování ve vířivé (fluidní) vrstvě
	FCKW	chladiva fluor-chlor-uhlovodíková

	FGD	odsiřovací zařízení spalín
	FWKW	teplárna (s dálkovým rozvodem)
G	Gas	plyn
	GD	protitlak (-ová turbína)
	GHG	skleníkový plyn
	GKat	regulovaný katalyzátor
	GT	plynová turbína
	GTZ	Deutsche Gesellschaft für technische Zusammenarbeit GmbH, Eschborn, SRN
	GuD	paroplynový oběh
	GWP	celkový potenciál oteplování (Global Warming Potential)
	gen, generisch groß	obecný údaj (převzatý z původního datového souboru Öko-Institutu) velký výkon
H	HDPE	high density polyethylene
	HH&KV	domácnosti a maloodběr
	HHV	spalné teplo
	HKW	teplárna
	HM	topná směs
	Ho	spalné teplo
	HS	dřevní štěpky, velmi vysoké napětí (přenosové sítě)
	Hu	výhřevnost
	Hzg	vytápění
	h	hodina
I	ICE	pístový spalovací motor (Internal Combustion Engine)
	IEA	Mezinárodní energetická agentura
	Imp	dovoz
	Ind	průmyslový
	Input, in	vstup
	IO	jízda ve městě
K	Kat	katalyzátor
	KEA	kumulovaná spotřeba veškeré primární energie
	KEV	kumulovaná spotřeba primární energie (bez uvažování tep.obsahu látek použitelných stavebně, např. stavební dřevo, papír apod.)
	klein	malý (výkon)
	KMA	kumulovaná spotřeba materiálu
	Ko	uhlí (černé)
	KW	elektrárna
	KWK	kombinovaná výroba tepla a elektřiny
L	LCA	posuzování životního cyklu
	LHV	výhřevnost
	Lkw	nákladní automobil
	Low-NO _x	(primární) opatření pro snížení emisí NO _x
	LRMC	dlouhodobé marginální náklady (Long Run Marginal Cost)
M	MFH	bytový dům
	Mix	směs produktů
	MS	vysoké napětí (10 - 110 kV)
	mittel	střední výkon
N	N	sloučeniny dusíku přepočteny na dusík
	NACE	General Industrial Classification of Economic Activities (= OKEČ)

	Netz	el. síť
	NMVOC	nemetanové prchavé organické látky
	NR	obnovitelné suroviny
	NS	nízké napětí (0,4 - 10 kV)
	no Cost	procesy, které jsou modelovány bez udání nákladů
O	OKEČ	odvětvová klasifikace ekonomických činností
	out	výstup
	OxKat	oxidační katalyzátor
P	P, (P*km)	osoba (os*km - dopravní výkon)
	PE	polyetylen
	Pipe, Pipeline	potrubní systém
	Pkw	osobní automobil
	PV	fotovoltaické články
Q	QD-FGD	polosuchá odsiřovací metoda (Quasi-dry Flue-gas Desulphurisation)
R	RE	regenerative Energien
	REA	odsiřovací zařízení
	REA-QT	polosuchá odsiřovací metoda
	Rest	odpad, zbytek
	RME	metylester
S	SCR	selektivní katalytická redukce
	SE	regulovaný odběr páry (Steam Extraction)
	SNCR	selektivní nekatalytická redukce
	Speicher	akumulátor (tepla)
	SSA	= LCA (Stoffstromanalyse)
	ST	parní turbína (Steam Turbine)
	Stb	prášek (-ové uhlí)
	Stk	černé uhlí
T	Tag, Tagebau	povrchová těžba
	TAV	aditivní metoda odsíření
	THG	skleníkové plyny
	THP	celkový potenciál skleníkových plynů (Treibhauspotential = CO ₂ ekv.)
	Tp	teplárna
	TS	sušina
	th	teplo
U	U	uran
	UEK	územní energetická koncepce
	UKat	neregulovaný katalyzátor
	US DOE	ministerstvo energetiky USA
V	VDI	Spolek německých inženýrů (Verrein der deutschen Ingenieure)
W	WSF	fluidní kotel
	WSK	uhlí pro fluidní kotle
X	Xtra	těžba
Z	Zentri	obohacování uranu odstředivkami
	zuk	budoucí

1. SOUHRN

GEMIS je výpočtový program, který je účinným nástrojem pro zjištění environmentálních a ekonomických důsledků, které mohou vznikat v případě uskutečnění investičních záměrů, opatření i systémových změn v oblasti energetických a látkových přeměn v nejrůznějších průmyslových oborech a dopravě.

GEMIS je účinnou a praktickou pomůckou pro pracovníky:

- vládních úřadů, ministerstev
- státních organizací, krajských úřadů (referáty energetiky, dopravy, životního prostředí, regionálního rozvoje)
- samosprávy, městských a obecních úřadů
- soukromých i městských energetických, dopravních a výrobních podniků
- inženýrských, poradních a informačních organizací.

GEMIS je kompatibilní prostředek komunikace v rámci EU, OECD a IEA. Je vyvíjen v souladu s legislativou EU, a je zatím jediným podpůrným programem v ČR pro směrnici EU č. 96/61/EC o integrované prevenci a omezování znečištění (IPPC), která vstoupila v platnost 24.9.1999 pro nová zařízení, a které se budou muset přizpůsobit všechny stávající provozy do roku 2007. GEMIS je vhodnou pomůckou pro administraci uhlíkového fondu a obchodování s emisemi. V roce 2000 byl program zásadně inovován a vznikla nová verze programu GEMIS 4.0. V roce 2002 byla databáze opět aktualizována a rozšířena o procesy usnadňující tvorbu územních energetických koncepcí a programů snižování emisí. V roce 2004 byl program rozšířen, databáze doplněna a implantována česká verze. Koncem roku 2005 vznikla verze GEMIS 4.3.

Bližší informace o výpočtovém programu a databázi GEMIS a pořádaných školeních podá:

Prof. Ing. Jan Karták, DrSc.
CITYPLAN spol. s r.o.
Jindřišská 17
110 00 Praha 1
tel.: 221 184 208
fax: 224 922 072
e-mail: energetika@cityplan.cz

Přístup k programu

Použití programu GEMIS je zdarma. Instalace programu je možná stažením z Internetu z adresy

<http://www.oeko.de/service/gemis/>

Program GEMIS je kontinuálně obnovován a rozšiřován a nabízí nová data a aplikace programu.

2. CO JE SYSTÉM GEMIS

2.1. Výpočtový program GEMIS

GEMIS je počítačový program pro analýzy produkce škodlivých emisí a odpadů a nákladové analýzy metodikou LCA. Současně plní funkci rozsáhlé databáze. GEMIS vyhodnocuje vlivy na životní prostředí energetických, dopravních a materiálových procesů, tj. počítá emise škodlivých plynů (SO₂, NO_x, CO, NMVOC, tuhých látek), skleníkových plynů (CO₂, CH₄, N₂O aj.), produkci tuhých a kapalných odpadů a potřebu obestavěné půdy a vlivy na zaměstnanost. Může být použit k analýzám lokálních, regionálních, národních a globálních energetických, dopravních a materiálových komplexů nebo sektorových nebo mezisektorových systémů a podniků nebo i jednoduchých projektů. GEMIS může navíc počítat ekonomické náklady a další vlivy pro jednotlivé variantní scénáře.

Databáze GEMIS je důležitá část programu, neboť je v ní uloženo přes 9000 procesů, jejichž data byla sebrána ve více než 30 zemích. V roce 2000 byla dohotovena verze GEMIS 4.0, která zahrnuje všechny předešlé "dceřinné" verze do jediného softwaru a se kterou může uživatel pracovat v několika jazycích (včetně dokumentace a nápovědy). Od roku 2006 je k dispozici verze GEMIS 4.3 s dále rozšířenou databází a rozšířenými jazykovými verzemi.

GEMIS je používán v zemích OECD (ve Francii, Itálii, Japonsku, Luxemburgu, Německu, Spojeného království, USA aj.), v zemích střední a východní Evropy (Bulharsku, České republice, Polsku, Rusku, Slovinsku) a v rozvojových zemích (např. Číně, Indii, Jižní Africe).

GEMIS je veřejně přístupný software (freeshare) a je trvale aktualizován.

2.2. Historie vývoje GEMIS

Program GEMIS je integrovaný lineární bilanční počítačový program, který vyvinul v roce 1987 Öko-Institut v Darmstadtu (SRN) společně s Vysokou školou v Kasselu na zadání Hessenského ministerstva životního prostředí jako veřejně přístupný, volný software pod názvem Gesamt-Emissions-Modell Integrierten Systeme. V roce 1990 byla vyvinuta anglická verze TEMIS (Total-Emission-Model for Integrated Systems) pro US-DOE a byla sestavena předběžná americká databáze. V letech 1991 až 1992 byla sestavena databáze pro Itálii, Turecko a Spojené království. Tyto verze byly použity pro řešení projektu ICLEI Urban CO₂ Reduction.

V roce 1994 byl vyvinut podobný program EM (Environmental Manual for Power Development) pro GTZ (SRN) a Světovou banku, který dovoluje pracovat s daty rozvojových zemí. Počínaje verzí GEMIS 3.0 a EM byl program převeden z prostředí DOS do Windows.

Česká aplikace GEMIS CZ byla vytvořena společnou aktivitou Ministerstva životního prostředí ČR a Ministerstva průmyslu a obchodu za finančního přispění rakouské vlády (Ministerstvo pro životní prostředí, mládež a rodinu). Vypracováním české aplikace byl pověřen CityPlan spol. s r.o. Garantem využívání programu GEMIS v ČR je od roku 1998 Česká energetická agentura, která hradí další aktualizaci české databáze.

Tím je tento program a jeho databáze, včetně všech mezinárodních propojení a kontaktů, předán k dispozici české veřejnosti jako součást vládní služby pro přizpůsobení oblasti energetiky, dopravy a zpracovatelského průmyslu legislativě EU v oblasti zlepšování životního prostředí.

2.3. Základní vlastnosti programu

Verze GEMIS 4 je 32 bitový program (16 bitový systém již není použitelný), se kterým lze pracovat v prostředí Windows 9x/2000/ME/XP nebo Win-NT 4.0 a který vyžaduje paměť minimálně 16 MB RAM a 20 MB pevného disku. Při práci s Windows 95 musí být nainstalován Explorer verze 4.0 nebo vyšší a fonty se symbolem eura. Od verze 4.0 se rovněž změnil akronym zkratky GEMIS, který je nyní Global Emission Model for Integrated Systems. GEMIS je vícejazyčná verze, se kterou lze pracovat v angličtině a němčině, francouzštině, španělštině a češtině.

Program GEMIS má tři základní funkce:

- GEMIS je databáze, která obsahuje environmentální data, náklady a ceny energie, materiálů a transportních systémů, včetně jejich celého životního cyklu. Environmentální data zahrnují údaje o emisích škodlivých plynů, tekutých a tuhých odpadů, o potřebě obestavěné plochy a o vlivech na zaměstnanost. Náklady zahrnují investiční, pevné a proměnlivé roční náklady a externality, tj. finanční vyjádření škodlivých vlivů na životní prostředí. Další data jsou uložena jako "metadata", tj. komentáře, popisy, reference, kvalitativní a statistické ukazatele a údaje o geografickém umístění procesů a přesnosti dat.
- GEMIS je analytický systém. Počítá vlivy na životní prostředí energetických, dopravních a materiálových technologií pro celý životní cyklus. Lze určit též individuální příspěvky jednotlivých procesů ke konečnému výsledku. Pro každý výpočet lze zadat jeho rozsah, tj. určit geografické hranice, rozhodnout, zda se do výpočtu zahrnou externality, nákup materiálu, úvěrování aj.
- GEMIS je vyhodnocovací systém. Vyhodnocuje odchylky jednotlivých výsledků různých variant, počítá ekvivalenty SO₂ a CO₂, ekvivalenty ozónových prekurzorů (TOPP), celkové využití zdrojů (požadavky na kumulovanou spotřebu energie a materiálu). V důsledku modulární struktury databáze může být sestaven požadovaný scénář buď kopírováním originálních dat nebo vložím vlastních dat během velmi krátké doby. GEMIS pak vypočte výsledky a ty je možno porovnat s parametry obdobných procesů v jiných státech.

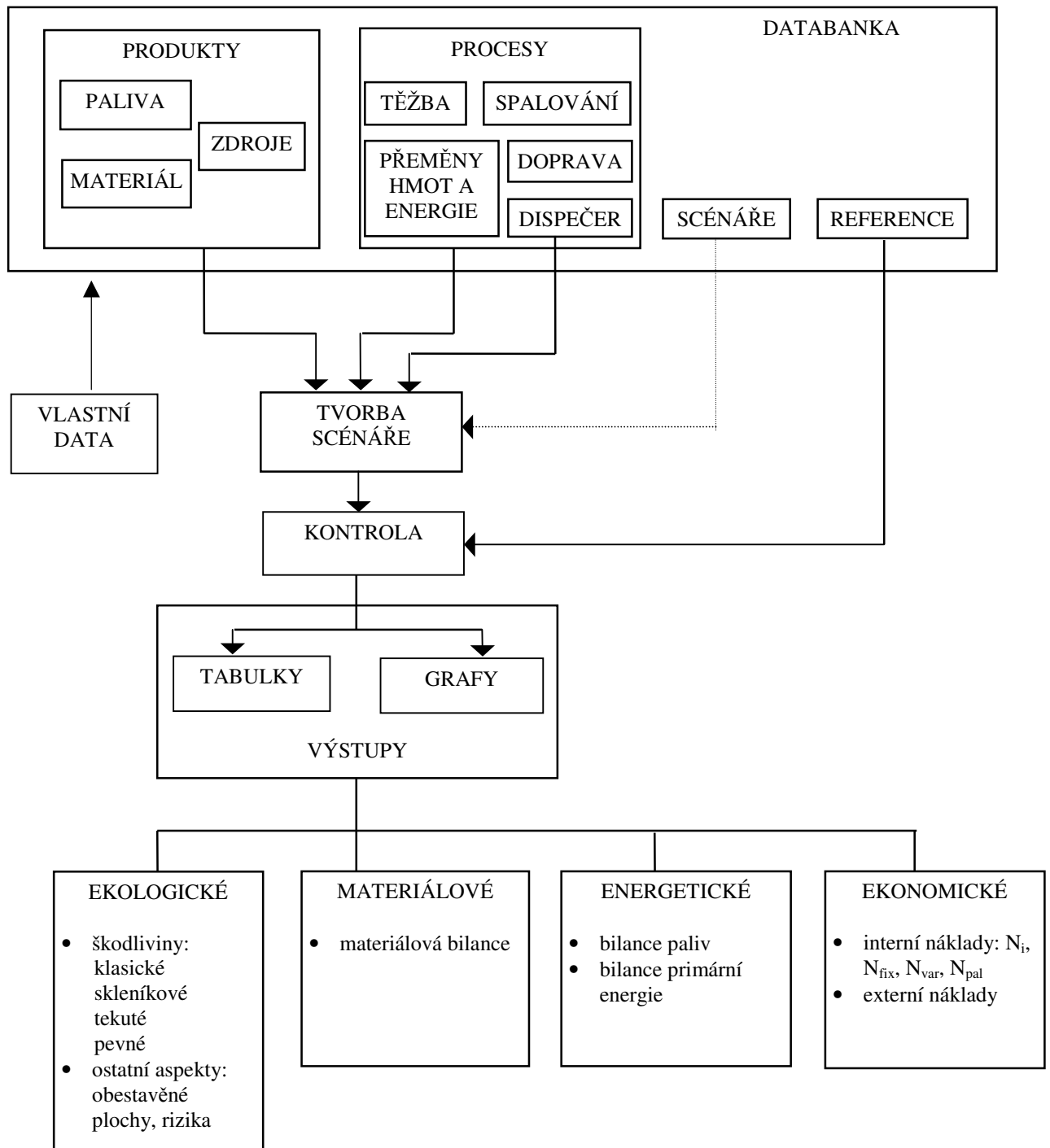
Funkční schéma programu GEMIS je znázorněno na obrázku 2.1.

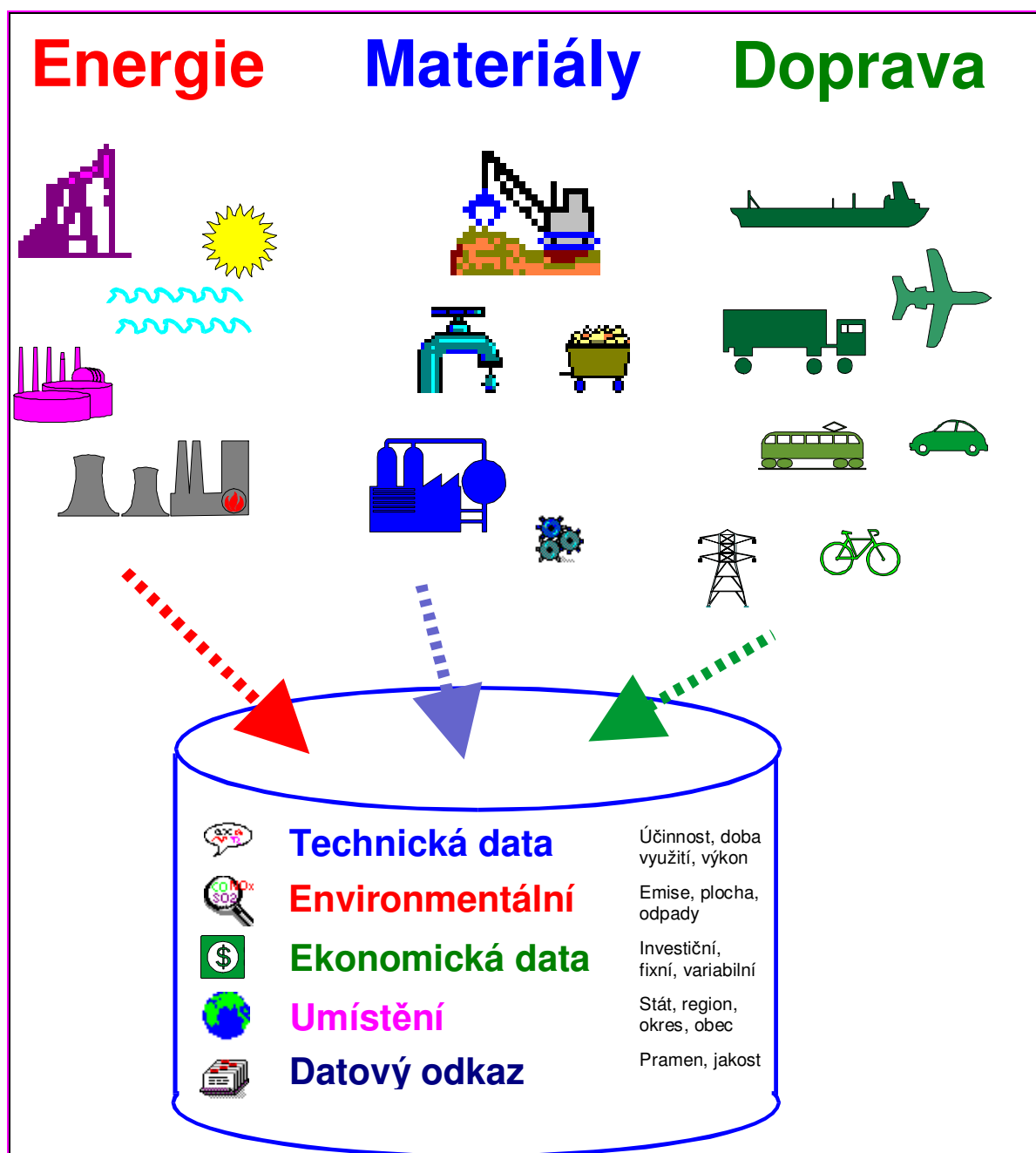
Nejdůležitější částí programu je databáze. V databázi jsou uloženy informace o produktech, základních procesech a vzorových scénářích.

GEMIS je v podstatě stavebnicí energetických, dopravních a průmyslových procesů. K sestavení procesů nebo scénářů používá údajů z databáze produktů (nosiče energie, materiály), které do jednotlivých procesů vstupují a jako meziprodukt či konečný produkt z nich opět vystupují. Dále používá databázi s charakteristikou jednotlivých procesů (spalování, energetické transformace, průmyslové výrobní technologie, dopravní prostředky a procesy, apod.) a konečně i databázi scénářů, čili již konkrétních případových studií, či strategických záměrů. Všechny procesy jsou charakterizovány technickými, environmentálními a ekonomickými údaji, údaji o umístění procesu a odkazem na původ vložených údajů (Obr.2.2).

Obrázek 2.1 Struktura programu GEMIS

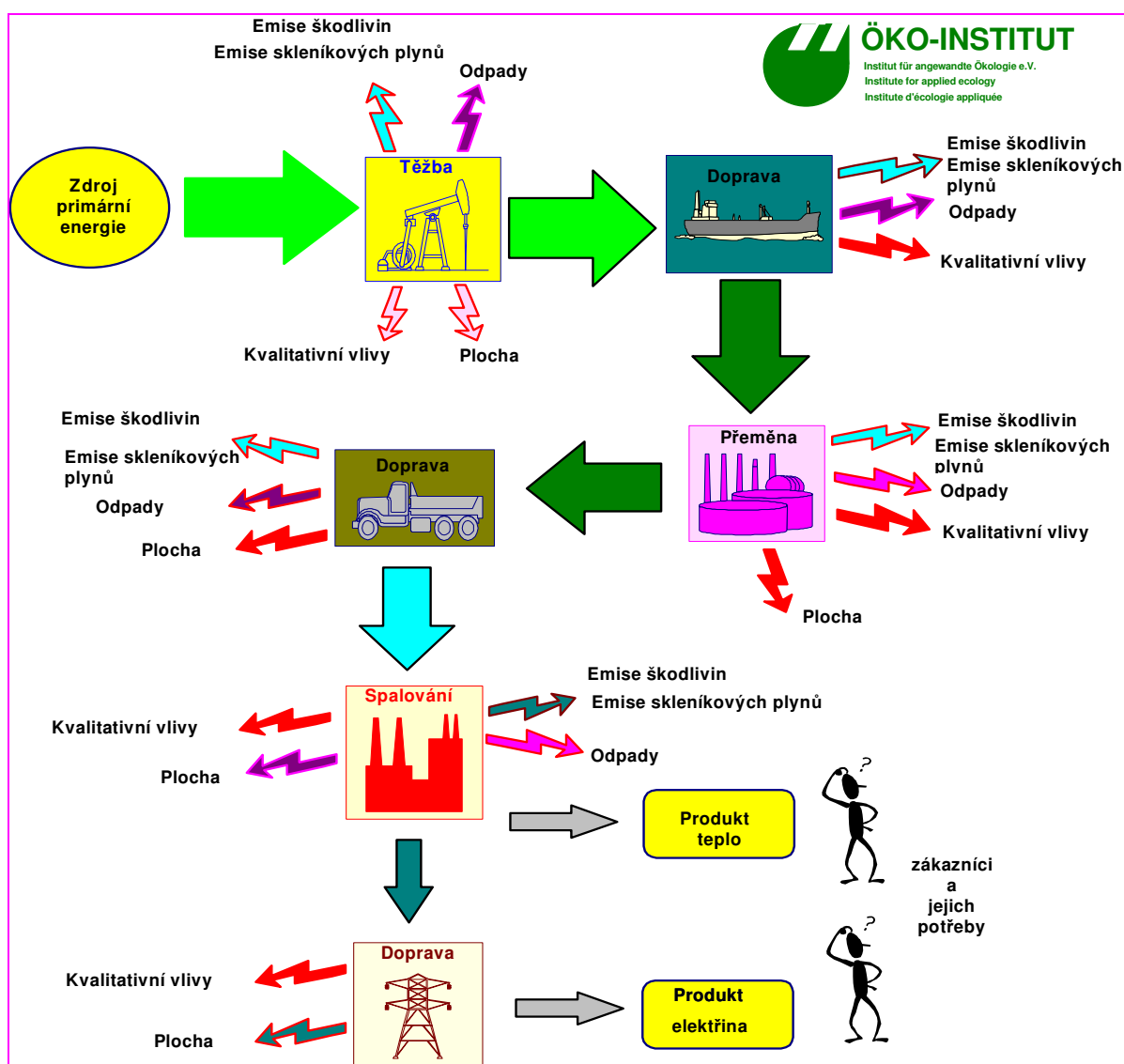
Obrázek 2. 2 Struktura dat technologických procesů

2.4. Zdroje dat

Údaje uložené v originální databázi GEMIS (tzv. standardní, generic) byly získány v průmyslu, ze studií a státních nebo mezinárodních statistických institucí a byly kontrolovány údaji z dalších pramenů. Údaje o emisích pocházejí ze studií o příslušných technologiích, ze zkušenosti z praxe, z norem emisních limitů, většinou ze zdrojů EU, US EPA/DOE, IEA/OECD a podkladů z různých států.

Databáze GEMIS obsahuje předdefinované životní cykly pro energetické, materiálové a dopravní procesy. Princip sestavení těchto životních cyklů spočívá v logickém propojení "standardních" procesů, takže může být vypočten výsledný tok složitých procesů vztahený na jednotku výstupu.

Údaje o energetických a materiálových tocích (a pomocných procesech s nimi spojených, např. dopravě) mohou být použity pro výpočet emisí a odpadů, které vznikají v průběhu celého životního cyklu (obr. 2.3).

Obrázek 2.3 Příklad sestavení procesního řetězce kombinované výroby tepla a elektřiny z kapalných paliv

GEMIS tedy umožňuje modelovat úplný řetězec všech nutných činností k produkci daného výrobku nebo služby, tj. sestavovat a propojovat technologické procesy (tvořící tento řetězec) a specifikovat jejich technologické, environmentální a ekonomické parametry. Pomocí výpočetního modulu lze pak souhrnně vyhodnotit všechny tři pohledy (technologický, environmentální a ekonomický) a to jak na každý proces jednotlivě, tak i v souhrnu na celý procesní řetězec. Při analýze celého životního cyklu proto existují tři úrovně možných environmentálních vlivů:

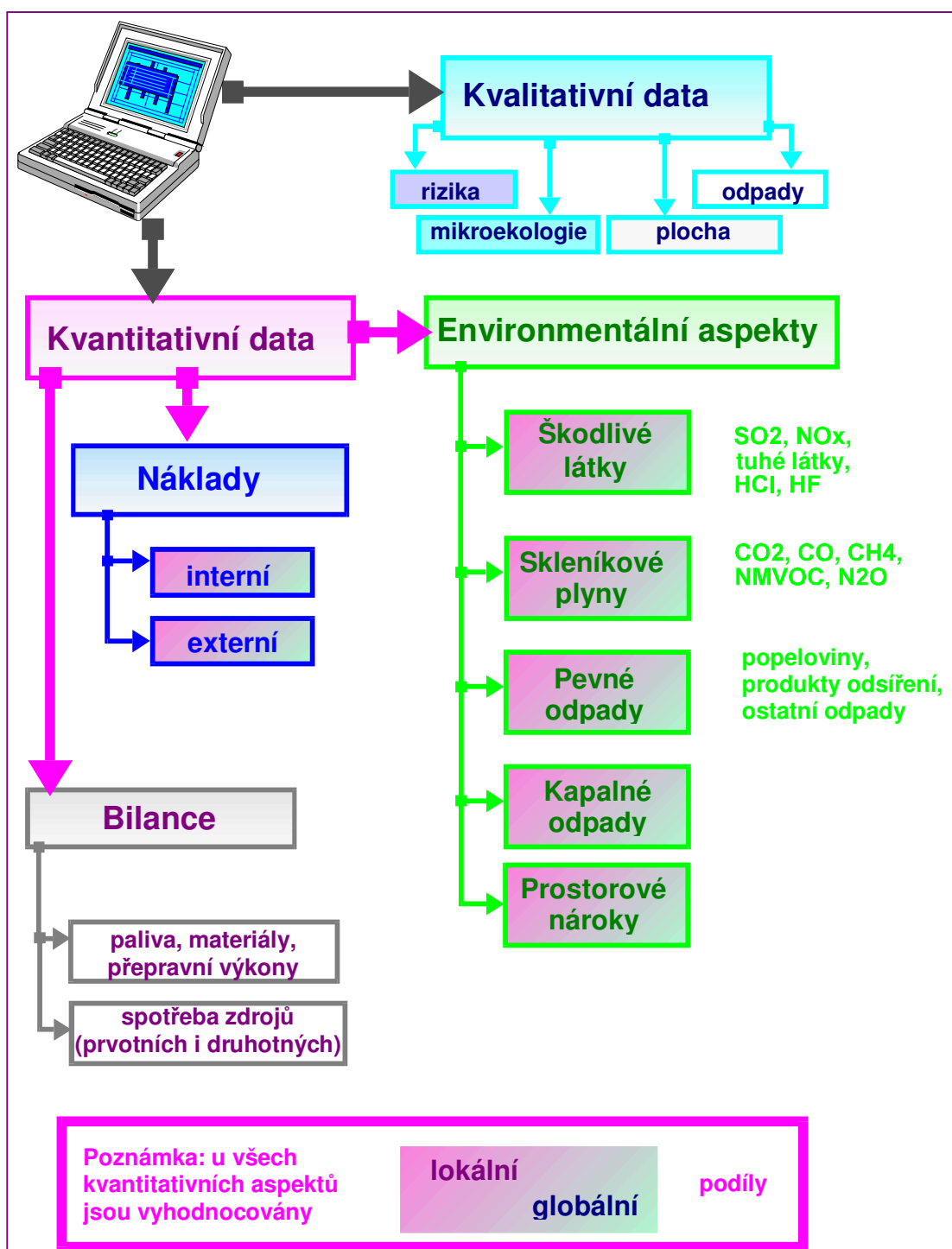
- přímé vlivy analyzovaného procesu
- nepřímé vlivy, tj. vlivy pomocných procesů
- nepřímé vlivy při výrobě a úpravě materiálů potřebných pro uskutečnění analyzovaného procesu.

Výstupem z modelu jsou jednak kvantitativní, jednak kvalitativní údaje (Obr.2.4). Kvantitativní výstupy jsou trojího charakteru:

1. Čerpání přírodních zdrojů – energie a surovin
2. Znečišťování vzduchu, vody a půdy - emise, kapalné a pevné odpady.
3. Ekonomické údaje – interní (marginální) a externí náklady.

Kvalitativní data pak vyjadřují věrohodnost dat, rizika (např. úrazů), mikroekologické vlivy (např. znečištění rtutí), nároky na půdu a vliv odpadů. Tato data jsou vyjádřena pětistupňovou stupnicí (od -- až po ++).

Typické životní cykly obvykle přestupují geografické hranice států: energetické nosiče a materiály jsou importovány z jiných zemí a produkty jsou exportovány opět do jiných států. GEMIS proto sleduje původ energie a materiálů ve více než 20 zemích, přičemž se uvažují různé typy dopravních systémů a těžebních nebo výrobních technologií.

Obrázek 2. 4 Environmentální a ekonomické výstupy

2.5. Vlastnosti nové verze GEMIS 4.3

Dosud byla v ČR používána převážně verze GEMIS 3.01. Od února roku 2002 je přístupná verze GEMIS 4.1 a od roku 2006 verze 4.3, která je podstatně rozšířena. Pro uživatele, kteří přecházejí ze starších verzí na verzi 4.3 jsou dále uvedeny některé důležitější změny a nové možnosti verze 4.3:

- Databáze GEMIS 4.3 je podstatně rozšířena: místo původních 330 produktů je jich ve standardní databázi obsaženo nyní přes 1350, místo 1200 procesů je jich přes 9000 a počet scénářů stoupl ze 30 na 360. Databáze byla doplněna také údaji ze zemí střední a východní Evropy a rozvojových zemí, podstatně byla rozšířena databáze biopaliv, průmyslových a zemědělských procesů, dopravy a byly zavedeny některé nové procesy, jako např. manipulace s odpady, spalování mixu paliv, peněžní služby aj.
- Výpočtový program byl rozšířen o výpočet charakteristik tzv. "kumulovaná spotřeba energie, KEA, KEV" a "kumulovaná spotřeba materiálu, KMA" což je součet veškeré spotřebované primární energie, včetně energie na pomocné procesy, popř. spotřeba veškerého materiálu. Hodnota KEA vypočtená pro jednotkový výstup energie z analyzovaného procesu je totožná s kritérii „faktor spotřeby primární energie“, popř. „faktor spotřeby neobnovitelné primární energie“, které zavádí evropská norma EN 15316-4-5. Pomocí programu GEMIS lze tato kritéria vypočítat daleko přesněji a rychleji při přesně definovaném procesním řetězci. Dále se počítá u některých procesů také vliv na zaměstnanost. Tyto charakteristiky nyní dovolují provést detailnější a metodicky správnější určení celkové spotřeby energie a materiálu.
- Scénáře programu GEMIS mají aktivní vazbu na externí formáty (např. EXCEL).
- Pracovní okna a listy produktů, procesů a scénářů mají novou podobu, všechny listy a karty jsou nyní snadno dosažitelné z jednoho okna pomocí příslušného jezdce.
- Hranice výpočtu vyšetřovaného systému lze zvolit pomocí přepínače (v menu „Možnosti/Nastavení“). Lze tak určit, zda budou při výpočtu uvažovány pomocné procesy, jako např. výroba pomocných materiálů, doprava, manipulace s odpady, zda bude počítána KEA, bonusy aj. To umožňuje rychlé přepínání mezi analýzou LCA a "klasickým teritoriálním" hodnocením.
- S programem lze komunikovat v němčině, angličtině, francouzštině, španělštině a češtině (pomocí jednoduchého přepínání v menu „Možnosti“).
- Je plně využito pravého tlačítka myši, kterým jsou aktivovány lokální menu ve všech oknech. V okně procesů lze pravým tlačítkem myši aktivovat tzv. mini-scénáře, kdy program vypočte celkové emise a KEA, aniž by bylo nutno přejít do listu scénářů.
- GEMIS 4.3 má novou vyhledávací funkci, která umožňuje snadnější vyhledávání produktů a procesů.
- Je implementován přímý export databáze do formátu HTML a ACCESS.
- Další zlepšení spočívá v zavedení definic procesů podle ISIC/NACE (OKEČ), což umožňuje používat data z jiných databází, agregovat výsledky do statistických skupin a porovnávat je s jinými modely. Výsledky výpočtů mohou být také vyjádřeny prostřednictvím nomenklatury SNAP 97, což dovoluje porovnávat je s evropskou databází CORINAIR.
- V české verzi GEMIS CZ jsou v databázi uloženy položky označené UEK. Ty je možno použít pro tvorbu scénářů územních energetických koncepcí.
- Od verze 4.3 GEMIS startuje i když není nainstalována tiskárna.
- Registrace uživatele je zjednodušena.

Jednou z nejdůležitějších nových vlastností nové verze GEMIS 4.3 jsou aktivní vazby programu na jiné formáty. Vazba na EXCEL dovoluje přímo importovat data scénářů z jiných modelů používajících tabulkový procesor EXCEL a naopak, exportovat scénáře do EXCELU. Export databáze GEMIS 4.3 do MS-ACCESS umožňuje plné využití všech informací vně modelu, usnadňuje to dokumentaci dat a

jejich komentování. Přímé vytváření stránek HTML rovněž usnadňuje sdílení informací s ostatními uživateli.

2.6. Využívání programu GEMIS

Po zavedení verze GEMIS 3.0 a EM 1.0 v roce 1995 instalovalo tyto programy více než 2000 uživatelů na svých počítačích buď z CD-ROM nebo z Internetu v mnoha zemích západní, střední a východní Evropy, Afriky a USA a Japonska.

2.6.1 Reference GEMIS v ČR:

Česká aplikace GEMIS je využívána v České republice při zpracování celé řady prací:

- Příprava nových regulačních pravidel pro podnikání v oblasti zásobování teplem (pro MPO, MŽP, Ústřední energetický dispečink, ČEZ a Teplárenské sdružení, 1998).
- Vyhodnocení potenciálu úspor při variantním způsobu realizace Státní energetické politiky ČR (pro ČEA, 1998)
- Podklady pro pracovní jednání výborů Senátu a Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR k řešení energetických problémů státu vysvětlující význam teplárenství (pro Parlament ČR)
- Vypracování metodiky pro způsob stanovení ceny tepla (pro MPO ČR, 1997)
- Využití GEMIS pro posuzování projektů snížení spotřeby energie (pro ČEA, 1997)
- Katalog opatření pro úspory energie (pro ČEA, 1997)
- Náklady a ceny v zásobování teplem a kombinované výrobě elektrické energie a tepla před vstupem ČR do EU (pro MPO, MŽP, ÚED, ČEZ a.s., Teplárenské sdružení, 1998)
- Využití GEMIS pro posuzování projektů (pro SFŽP, 1998)
- Bilanční model české energetiky (pro ČEA, 1998)
- Podkladová studie pro návrh koncepce státní politiky životního prostředí v oblasti lidských sídel a průmyslových aglomerací (pro MŽP, 1999)
- Návrh vyhodnocení metodiky a kritérií pro program podpor SFŽP ČR (pro SFŽP, 1999)
- Strategie zakomponování obnovitelných zdrojů do energetického systému ČR (MPO, 1999)
- Analytická studie možností využití obnovitelných zdrojů energie v závislosti na ekonomických podmínkách s využitím strukturálních fondů EU v rámci národního rozvojového plánu (MŽP, 1999)
- Podklady pro nezávislý expertní tým pro posouzení dostavby JETE (pro Úřad vlády, 1999)
- Vyhodnocení pokrytí poptávky po elektřině v ČR (pro MŽP, 1999)
- Posouzení EIA špičkového energetického zdroje Mělník (pro ČEZ a.s., 1999)
- Porovnání autobusové a trolejbusové dopravy (pro DP Pardubice, 2000)
- Zpracovávání energetických generelů a expertiz pro města (pro celou řadu měst, obcí a okresů, 1995-2002).
- Rozhodování o druhu vytápění v obcích.
- Makroekonomické vyhodnocení jednotlivých způsobů výroby elektřiny a tepla včetně alternativních a obnovitelných zdrojů (MŽP, 2001)
- Územní energetická koncepce města Kladno, (2002)
- Územní energetická koncepce města Karlovy Vary, (2002)
- Územní energetická koncepce města Most, (2002)
- Územní energetická koncepce města Olomouc, (2002-2003)
- Územní energetická koncepce Jihočeského kraje, (2002-2003)
- Územní energetická koncepce Středočeského kraje, (2002-2003)
- Územní energetická koncepce Pardubického kraje, (2002-2003)
- Územní energetická koncepce Olomouckého kraje, (2002-2003)

2.7. Perspektivy dalšího vývoje užití programu GEMIS

Öko-Institut pracuje v současné době na aplikacích programů GEMIS pro projekt "clean development mechanism" (CDM) v rozvojových zemích a na rozšíření databáze na zemědělské a potravinářské procesy. Pracuje se také na použití programu GEMIS pro Local Agenda 21 pro Maroko (viz scénáře Marrakech). V roce 2004 byla připravena verze programu ve francouzštině, španělštině a češtině. V budoucnu očekáváme, že bude možno doplnit a dokončit databázi pro EU a očekáváme spolupráci s partnery v zemích latinské Ameriky.

3. PRAKTICKÉ VYUŽITÍ PROGRAMU GEMIS

V této kapitole přinášíme přehled o možném praktickém využití systému GEMIS.

3.1. Užitek

GEMIS je efektivním nástrojem pro ekonomický a environmentální management a plánování v oblasti energetiky, dopravy a zpracovatelského průmyslu. Umožňuje zejména:

- provádění průkazu shody průmyslových procesů s požadavky směrnice EU č. 96/61/EC o integrované prevenci a omezování znečištění
- usnadnění komunikace mezi podnikateli, politiky a veřejností
- zprůhlednění kontroly a řízení uvnitř podniku, je vhodným doplňkovým nástrojem řízení jakosti (ISO 9000), environmentálního managementu (ISO 14000) a hodnocení životního cyklu (LCA - Life Cycle Assessment) výrobků a služeb
- ukládání informací o vlastní technologii (provozní údaje, údaje o palivech, měřeních ap.) do „živého modelu“ vlastního zařízení
- využívání v oblasti regulace, ať již se jedná o regulaci cen výroby a distribuce energií, nebo například i cen osobní a nákladní dopravy
- využívání v oblasti marketingu, neboť obsahuje informace o konkurenčních technologiích výroby tepla a elektřiny při využívání jednotné informační základny
- ekonomické rozborů podnikání v celém řetězci od výroby po spotřebu a s ohledem na životní cyklus výrobku
- mezinárodní porovnání technických parametrů a provozní výkonnosti, přístup na standardní databáze GEMIS jiných zemí.

GEMIS umožňuje efektivně sledovat negativní externalitu podnikání, je proto neocenitelným nástrojem k získávání trhu pro společnosti, které vyrábí a poskytují služby ekologicky šetrně.

GEMIS usnadňuje zejména navenek komunikaci s veřejností a politiky na všech úrovních státní, regionální a místní správy. Pro svou kompatibilitu a rozšíření v zemích EU a OECD usnadňuje též komunikaci s mezinárodními a nevládními organizacemi.

Program GEMIS umožňuje úpravy ve třech odborných úrovních, podle zdatnosti uživatele:

1. užívání vlastní (podnikové) databáze vytvořené odbornou firmou
2. aktualizace dat uložených v paměti
3. vytváření vlastních databází a případových studií.

Celkově lze shrnout, že GEMIS lze používat především trojím způsobem:

1. jako komunikační nástroj podporující či zdůvodňující učiněné rozhodnutí
2. jako nástroj pro získávání informací
3. jako nástroj pedagogický pro výchovu a školení pracovníků.

3.2. Využití GEMIS v oblasti environmentálního managementu

Hodnocení dopadu zásobování energiemi na životní prostředí poskytuje přesvědčivé argumenty pro rozhodování státní správy a samosprávy a usnadňuje obranu proti chybným rozhodnutím z neznalosti ekonomických a environmentálních dopadů. Vláda ČR dne 1.7.1998 svým usnesením č. 4666/1998 schválila „Národní program zavedení systému řízení podniků a auditů z hlediska ochrany životního prostředí - Program EMAS“. GEMIS je vhodným informačním nástrojem při zavádění systému environmentálního managementu (EMS/EMAS).

Hlavním principem zavedení programu GEMIS, jako nástroje environmentálního managementu, je využívání zpětných vazeb při simulování zamýšlených rozhodnutí, které uzavírají smyčku řízení:

plánování - realizace - vyhodnocení - zlepšení.

GEMIS nachází uplatnění v řadě oblastí systému environmentálního managementu:

Environmentální aspekty

- GEMIS umožňuje selektivně sestavovat environmentální aspekty (spotřeba energie, spotřeba surovin, emise, odpady) a vyhodnotit jejich pořadí podle důležitosti jejich environmentálního dopadu a třídit dopady podle registru environmentálních dopadů. Umožňuje tyto dopady kvantifikovat, tj. určovat environmentální profil (environmental performance) jednotlivých procesů a jejich řetězců

Environmentální audit

GEMIS umožňuje využívat výsledky environmentálních měření a tím v rámci auditu systematicky ověřovat a dokumentovat dosahovaný stav v oblasti životního prostředí.

Prevence znečištění

Pomocí srovnávání s existujícími zahraničními databázemi je možno provádět „benchmarking“, tj. srovnávání zamýšlené instalace nové energetické technologie se současnými nejlepšími dostupnými technologiemi a jejich úrovní znečišťování životního prostředí. Výsledek vede k vyvíjení požadavků na dodavatele a ve svém důsledku k čistší produkci.

Průkaz hodnocení životního cyklu a energetické účinnosti

GEMIS je přímo vyvinut jako nástroj pro hodnocení životního cyklu výrobku (služby) LCA (viz následující kapitola). Vyhodnocuje spotřebu energie, surovin a materiálů ve smyslu požadovaném směrnici EU 96/61/EC. Parametrizace a doplnění stávající databáze umožňuje sestavit procesní řetězec výrobního zařízení.

Demonstrace angažovanosti v environmentální oblasti

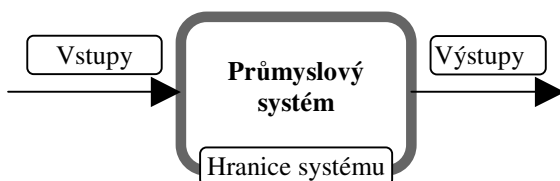
Používání GEMIS umožňuje operativní přípravu užitečných podkladů pro komunikaci s veřejností a pro zprávy o stavu vlivu na životní prostředí. Dopady na ŽP je možno pomocí programu GEMIS vyhodnocovat z místního, regionálního, republikového i globálního hlediska, neboť GEMIS rozlišuje umístění jednotlivých částí procesních řetězců.

3.3. Využití GEMIS v oblasti hodnocení životního cyklu LCA

Posuzování životního cyklu, obecně známé pod zkratkou LCA (Life Cycle Assessment), je jednou z metod environmentálního managementu, která hodnotí environmentální aspekty a možné dopady výrobku nebo činnosti na životní prostředí v průběhu celého životního cyklu. To znamená od získávání nebo těžby surovin přes výrobu výrobků, jejich užívání až po odpad.

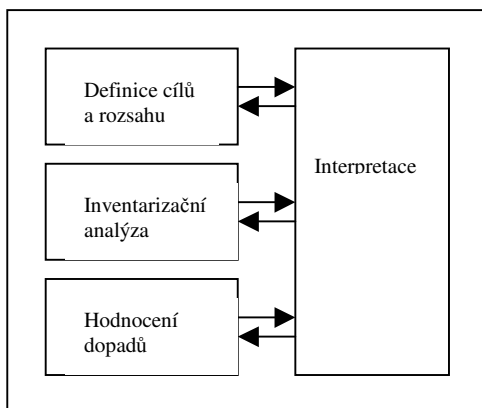
LCA se zabývá průmyslovým systémem, který lze definovat jako související sled procesů sloužících k vyprodukování nějaké funkce. Jestliže je definována funkce systému, pak je v principu možné identifikovat ty procesy, které jsou potřebné pro dosažení funkce. Tato jednoduchá úvaha je základem pro porozumění smyslu LCA a pro interpretaci jakýchkoliv výsledků.

Každý průmyslový systém je reprezentován hranicí vymezující činnosti, které jsou předmětem zájmu:

Obrázek schématicky znázorňuje průmyslový systém oddělený hranicemi systému od systémového prostředí.

Metoda LCA má v podstatě 4 fáze:

- I. **Definice cílů a rozsahu** je fází, ve které je přesně specifikován produkt nebo proces, který je předmětem studie, důvod zpracování studie, její rozsah a způsob využití a potenciální uživatel. Rozsah studie lze upřesňovat i v průběhu jejího zpracování na základě dosažených dílčích výsledků.
- II. **Inventarizační analýza** je výhradně zaměřena na kvantitativní popis toků ze vstupů a výstupů napříč hranicemi systému. V tomto smyslu je inventarizace neutrálním popisem, který se snaží popsat toky tak jasně a jednoznačně, jak je to jen možné. Systémové prostředí představuje zdroj všech vstupů a výstupů a příjemce všech výstupů. Životní cyklus vždy začíná surovinou v zemi, pokračuje přes všechny fáze - výrobu, užití a odpad, takže jediné výstupy jsou ty, které jdou zpět do země a okolního prostředí. Je velmi důležité si uvědomit, že vlastnosti, které identifikují skutečný životní cyklus (LC – Life Cycle) jsou: vstup suroviny ze země a výstup v podobě odpadu do životního prostředí. Jakýkoliv jiný systém, který nemá tyto vlastnosti, není skutečným LC. Strana vstupů průmyslového systému zajišťuje popis zdrojů vstupujících do operačního systému a strana výstupů provádí vyčíslení potenciálních znečišťujících látek vystupujících ze systému.

III. Hodnocení dopadů životního cyklu vychází z údajů inventarizace a poskytuje jak kvantitativní, tak kvalitativní zhodnocení účinků výrobků, nebo činností na lidské zdraví i na zdravotní stav ekosystémů. Hlavním cílem analýzy dopadů je vytvoření vzájemné vazby mezi životním cyklem produktu nebo výrobku a potenciálními dopady. Výsledné údaje z inventarizační analýzy jsou v této fázi zařazeny do jednotlivých kategorií dopadů, kvantifikovány a převedeny na srovnatelnou bázi. Porovnávání kvantifikovaných dopadů je vlastní podstatou třetí fáze LCA – hodnocení dopadů životního cyklu. Tato fáze nemá za cíl hodnocení aktuálních dopadů, ale spíše převod údajů z inventarizace na podíl jednotlivých částí životního cyklu výrobku vzhledem k jeho celkovému dopadu na životní prostředí.

Fáze hodnocení dopadů životního cyklu má několik kroků:

- Selektce a definice kategorií dopadů
- Klasifikace
- Charakterizace
- Vážení napříč kategoriemi dopadů

Selektce a definice kategorií dopadů je prvním krokem fáze hodnocení dopadů, při němž dochází na základě výsledků inventarizační analýzy k výběru vhodných kategorií dopadů, např. na čerpání přírodních zdrojů, lidské zdraví, zdraví ekosystémů. Tyto kategorie lze podrobněji členit, například v kategorii zdraví ekosystémů lze rozlišovat například: Skleníkový efekt, Narušení ozónové vrstvy, Acidifikace, Atd.

Charakterizace dopadů je druhým krokem fáze hodnocení dopadů, v němž se provádí analýza a kvantifikace (v případě, že je to možné i agregace) v rámci daných kategorií dopadů.

Vážení napříč kategoriemi dopadů je třetím krokem LCA - hodnocení dopadů na životní prostředí, ve kterém se relativní hodnoty různých kategorií dopadů navzájem oceňují. Na rozdíl od předchozích kroků je vážení napříč kategoriemi dopadů zatíženo subjektivním názorem. Tento krok nepatří k povinným krokům LCA.

IV. Interpretace životního cyklu je systematický postup při identifikaci, hodnocení a výběru z několika alternativních možností zaměřených na snížení spotřeby energie a zdrojů či dopadů na životní prostředí způsobovaných technologickým postupem nebo výrobkem. Vychází z inventarizační analýzy a hodnocení dopadů životního cyklu včetně jejich jednotlivých částí: klasifikace, charakterizace a vyhodnocení.

Pro celkové vyhodnocení životního cyklu výrobku lze využít kompletní metodický postup po sobě jdoucích fází LCA, jejich vzájemnou kombinaci, nebo lze s úspěchem využít pouze výsledků inventarizační analýzy a na jejich základě rozhodnout o výrobku, který má lepší parametry z hlediska životního prostředí nebo navrhnout opatření, která by vedla ke zlepšení vlastností stávajícího stavu.

Program GEMIS lze s úspěchem využít jako nástroj pro zpracování studií LCA především ve fázi inventarizační analýzy a částečně ve fázi hodnocení dopadů životního cyklu.

Ve fázi inventarizační analýzy program umožňuje:

- snadné sestavení řetězce životního cyklu výrobků
- vyhledávání údajů o vstupech a výstupech vztahujících se k jednotlivým procesům uvnitř posuzovaného průmyslového systému
- automatický přepočet spotřeby energie až na integrovaný součet primární energie spotřebované v celém řetězci (počítá kritéria faktory spotřeby primární, popř. neobnovitelné primární energie podle evropské normy EN 15316-4-5)
- automatizovaný přepočet spotřeby surovin
- přehled o spotřebě jednotlivých druhů paliv.

Ve fázi hodnocení dopadů životního cyklu umožňuje:

- identifikaci látek, které způsobují skleníkový efekt
- identifikaci látek, které způsobují acidifikaci prostředí.

Vliv těchto látek sumarizuje a přepočítává na ekvivalenty CO₂ a SO₂ způsobem totožným s metodikou LCA. (viz kap. 6.2).

3.4. Vztah programu GEMIS ke Směrnici 96/61/EC

Směrnice 96/61/EC (IPPC) byla přijata 24.9.1999, nabyla účinnosti po třech letech v září 1999 pro nová zařízení. Pro přizpůsobení existujících zařízení je vyhrazeno období 8 let, tj. do roku 2007. Účelem směrnice je zajistit u vybraných průmyslových a zemědělských procesů průkaz zajištění prvence a omezení znečišťování životního prostředí a to v integrujícím úhlu pohledu na úplný procesní řetězec příslušné technologie a při uvažování úplného životního cyklu daného výrobku.

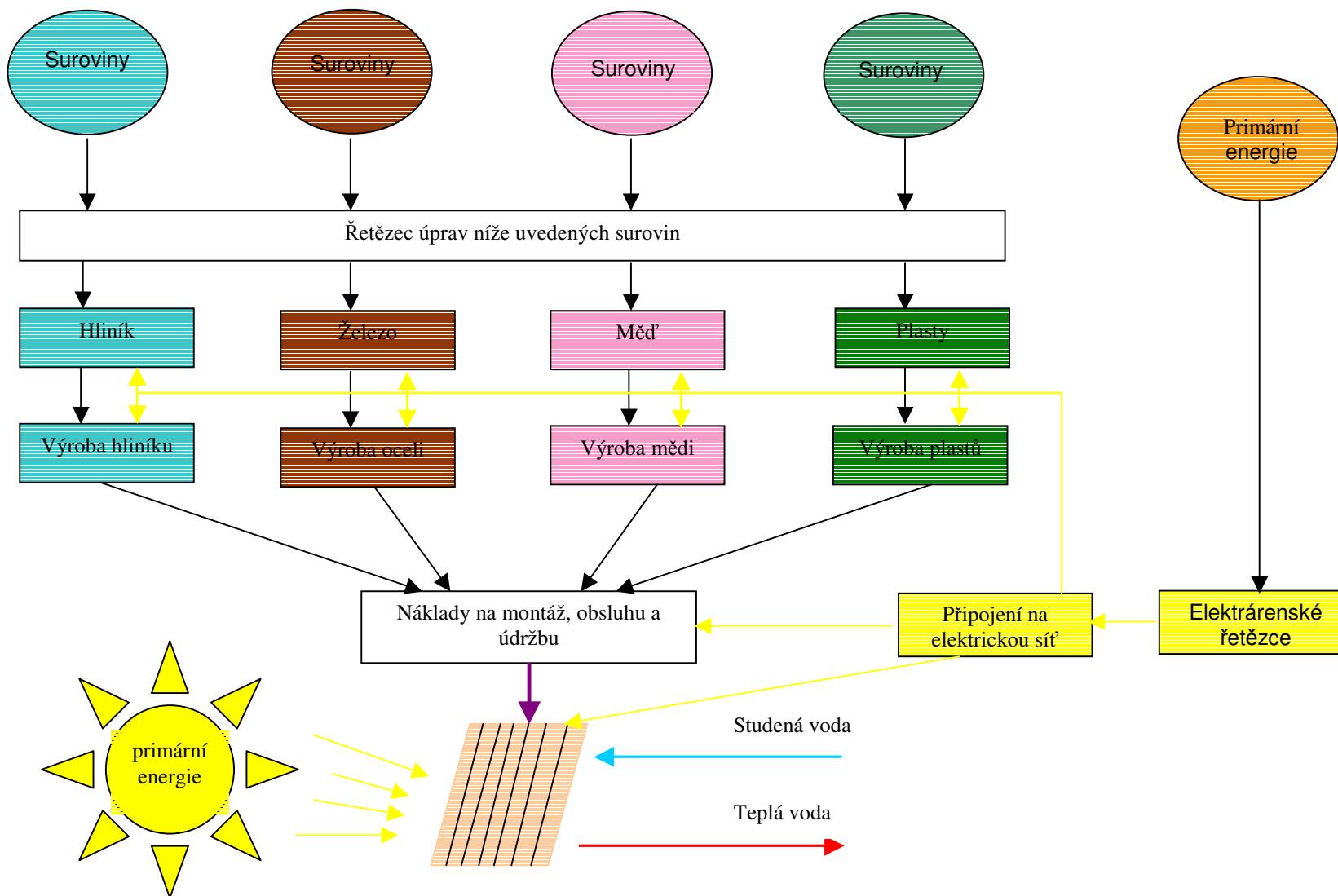
Lze očekávat, že pro přistupující země bude jen velmi obtížné dosáhnout výjimky z této směrnice, neboť v současné globalizované liberální ekonomice s převahou nabídky nad poptávkou lze jakýkoliv výrobek zajistit environmentálně přijatelnými technologickými procesy. Není tedy důvod tolerovat „špinavou“ výrobu v přistupujících zemích do EU. Směrnice EU jsou těmto zemím od počátku známé a tyto země mají dostatečnou dobu na to aby v rámci restrukturalizace svého průmyslu splnění směrnice zajistily.

Směrnice je zacílena na 3 oblasti:

1. Hospodárné využívání energie. Sleduje se měrná spotřeba energie na jednotky výroby, podíl obnovitelné energie.
2. Měrná spotřeba pomocných surovin na jednotku výroby
3. Dopady na životní prostředí, zejména na ovzduší, vodu, půdu.

GEMIS může být využíván jako nástroj prokazující soulad se směrnicí 96/61/EC, neboť byl s tímto záměrem vyvíjen. Obr. 4.1 ukazuje příklad využití GEMIS k integrovanému pohledu na ohřev vody solárním kolektorem podle principu Směrnice 96/61/EC.

Obrázek 4. 1 Příklad integrovaného pohledu GEMIS podle Směrnice 96/61/EC na ohřev vody solárním kolektorem

Kumulované vynaložení primární energie, KEA (CER - Cumulated Energy Requirement, KEA - Kumulierter Energieaufwand) je nový výpočtový program od verze GEMIS 4.0, který umožňuje tuto charakteristiku vypočítat. Charakteristika KEA se používá již od 70. let a pravidla pro její výpočet uvádí směrnice VDI 4600. KEA je součet všech primárních vstupů energie do vyšetřovaného procesu, včetně vstupů potřebných pro výrobu pomocného (např. stavebního, konstrukčního) materiálu a pro dopravu (viz předchozí obr. 4.1). KEA představuje první hrubou bilanci, která poskytuje základní informace před sestavením podrobné ekologické bilance (hodnota KEA odpovídá kritériím faktor spotřeby primární, popř. neobnovitelné primární energie definované evropskou normou EN 15316-4-5). KEA však nemůže nahradit podrobnou ekologickou bilanci, neboť nejdůležitější děje v životním prostředí jsou spojeny ještě s dalšími procesy než s energetickými. KEA je nicméně důležitou pomůckou při řešení problémů spojených s uplatňováním směrnice IPPC.

Kumulovaná spotřeba materiálu, KMA (CMR – Cumulated Material Requirement, KMA - Kumulierter Materialaufwand) je podobný výpočtový program jako KEA, pomocí něž lze zjistit celkovou spotřebu stavebního a konstrukčního materiálu při realizaci vyšetřovaného procesu.

Kumulovaná spotřeba primární energie, KEV (Kumulierter Energieverbrauch) je charakteristika zavedená od verze 4.2. Liší se od KEA tím, že zahrnuje primární spotřebu energie vyšetřovaného procesu, avšak bez uvážení tepelného obsahu (výhřevnosti) látek, které mohou být použity jako stavební nebo konstrukční (např. stavební dřevo, papír, plasty).

3.5. Využití programu GEMIS pro ekonomické rozborů

Smyslem ekonomických rozborů jsou dvě základní oblasti:

1. Uvážlivě investovat, vyvarovat se „utopených nákladů“, tj. investic bez návratnosti.
2. Náklady přizpůsobovat ceně vnucené konkurencí, být schopen „přežít“ i „cenovou válku“ na trhu.

Programem GEMIS lze počítat nákladové bilance a tak získat hodnoty osvětlující ekonomiku vyšetřovaných procesů. Ekonomické algoritmy jsou uspořádány podle zásad manažerské ekonomiky, rozlišují se investiční výdaje a fixní (neinvestiční), variabilní nepalivové a variabilní palivové náklady.

Náklady životního cyklu (LCC) jsou vypočítávány buď jako výrobní náklady:

kalkulovaná úroková míra $p = 0$,
investice se promítají do nákladů jako odpisy,

nebo jako dlouhodobé marginální náklady:

kalkulovaná úroková míra $p = \text{bezrizikový výnos} + \text{riziková přírážka}$,
investice se promítají do nákladů jako anuita.

Algoritmus výpočtů dlouhodobých marginálních nákladů je uveden v Dokumentaci modelu GEMIS.

4. DATABÁZE GEMIS

4.1. Struktura databáze GEMIS

Datový soubor je rozčleněn do čtyř skupin:

- produkty (paliva, ostatní nosiče energie, materiály, prvotní zdroje energie a surovin),
- procesy (těžba, přeměna energie a hmot, spalování, doprava, dispečer, manipulace s odpady),
- scénáře (modelování případových studií prostřednictvím sestavování procesních řetězců),
- reference (informace o původu dat).

Z těchto oddílů lze vybírat data pomocí menu a filtrů. Filtry umožňují rozsah souboru dat zúžit a tak urychlit jejich výběr k sestavování individuálních procesů a scénářů.

Datový soubor české verze GEMIS je založen na původním modelu Öko-Institutu (data zaznamenaná červeně) a byl doplněn o údaje charakterizující paliva, materiály a technologické postupy používané v ČR.

Uložená data mají dvojí charakter. Obecná (generic) data charakterizují průměrné vlastnosti procesu určitého typu (nespecifické pro určitou zemi) a uživatel je použije pokud nezná skutečné hodnoty konkrétního procesu nebo pracuje-li s agregovanými údaji. Kromě těchto dat může uživatel použít také vlastní data, pokud je to účelné a výpočet se tak zpřesní. Data neuložená uživatelem (standardní) jsou chráněna před případnými úpravami uživatele. Tato data lze však kopírovat a v kopiích je možno upravovat hodnoty podle vlastních požadavků, což usnadňuje vkládání vlastních dat do databáze.

4.2. Produkty

Program GEMIS definuje produkty jako vstupy a výstupy procesů. Produkty obsahují nutné informace pro výpočet energetických a environmentálních charakteristik procesů. Standardní databáze GEMIS verze 4 obsahuje charakteristiky přes 750 základních druhů produktů. Pro snazší nalezení produktu lze použít filtry:

Obecné filtry (stejně u produktů i procesů):

Produkt, který byl již dříve vyhledán před/po datu poslední změny, nebo nebyl dosud použit,

Zdroj (Source) - subjekt, který vložil údaj do paměti

Majitel (Owner) - subjekt, který vlastní příslušné informace

Jakost dat (Data Quality) - velmi dobrá, dobrá, střední, hrubý odhad, předběžná

Filtry produktů:

Typ produktu (Typ)

Skupina produktů (Product Group), např. nápoje, konstrukční materiály, uhlí.

Typy produktů jsou definovány jako:

- *Nosiče energie (Energy carriers)* - produkty vstupující nebo vystupující z procesů, kromě paliv to může být elektřina, pára, horká voda,
- *Paliva tuhá a kapalná (Solid/liquid fuels)* - typ nosiče energie,
- *Materiály (Materials)* - produkty vstupující nebo vystupující z procesů kromě nosičů energie (chemické sloučeniny, stavební materiály, průmyslové a zemědělské výrobky, polotovary, potrava, nápoje apod.),
- *Zdroje (Resources)* - produkty, které mohou být přeměněny na energii nebo na materiály (paliva, voda, vítr, rudy, ložiska materiálů), obsahují rovněž údaje o kvalitativních environmentálních vlivech,
- *Plyny (Gases)* - subkategorie paliv (zemní plyn, LNG, LPG),
- *Plynné emise (Emissions into air)* - GEMIS počítá teoretické emise škodlivin z prvkového rozboru paliva,

- *Odpady (Residuals)* - tuhé nebo tekuté odpadní látky procesů, údaje o nejdůležitějších odpadech jsou uvedeny v databázi, uživatel může kromě toho zadat volně vlastní údaje o dalších pěti druzích odpadů.

Datový soubor každého produktu obsahuje charakteristiky typu:

Reference: zdroj dat, Metadata (informace o datech): jakost dat, kdo data vložil, stav kontroly, poslední změna, jazyk, kategorie produktu a technicko-ekonomické charakteristiky produktu (prvkový a hrubý rozbor, fyzikální charakteristiky, např. měrná hmotnost, ceny, náklady).

Komentář: podrobný popis produktu.

Každý produkt má svůj kódový název, který musí stručně vyjádřit charakter produktu a pomocí kterého se definují vstupy a výstupy procesů. Dva různé produkty nesmí mít stejný název. Seznam produktů obsahuje názvy produktů v různých barvách, které rozlišují zdroje dat.

4.3. Procesy

GEMIS definuje proces jako specifickou aktivitu, jejímž cílem je přeměnit vstupní produkt na produkt výstupní. Přitom může být použito dalších pomocných vstupních produktů (např. pomocné energie) a mohou při tom vznikat sekundární výstupy (např. emise škodlivých látek). Podobně jako produkty lze procesy vyhledávat pomocí filtrů, což značně usnadňuje práci, neboť standardní verze 4.3 obsahuje přes 9500 procesů.

GEMIS zahrnuje tyto základní typy procesů:

- přeměna energie (Energy conversion), spalování, výměníky, turbíny atd.,
- přeměna materiálů (Material conversion), výroba oceli, chemických výrobků aj.,
- spalování (Combustion),
- těžba a získávání materiálů (Extraction), např. těžba ropy, rud, paliv,
- doprava zboží, osob (Freight transport service, Person transport),
- manipulace s odpady (Waste treatment facility),
- peněžní služby (Monetary services),
- dispečer (Mixer) - není reálný proces, ale součet několika procesů, jejichž příspěvek hlavnímu procesu je kvantifikován (v %), např. mix elektřiny vyráběné v elektrárnách různého typu a použité jako vstupní produkt v hlavním procesu.

GEMIS analyzuje u uvedených procesů všechny dílčí procesy tvořící řetězce, spotřebu pomocné energie a spotřebu materiálů. Pro uvedené procesy se nacházejí v datové základně charakteristiky a konstanty podobně jako u produktů:

Reference:	zdroj dat,
Metadata:	jakost dat, lokalita, typ technologie, sektor (např. spotřeba), kategorie produktu
Vztahy (Links):	vstupy, výstupy, spotřeba pomocného materiálu
Data:	spotřeby, výkony, životnost a využití technologie, obestavěná plocha aj.
Emise:	měrné emise
Náklady (Costs):	investiční, kapitálové, pevné, proměnné, palivové.

Každý proces má svůj kódový název, který musí stručně vyjádřit charakter procesu a pomocí kterého se sestavují scénáře. Dva různé procesy nesmí mít stejný název. Seznam procesů obsahuje názvy procesů v různých barvách, které rozlišují zdroje dat.

4.4. Scénáře – případové studie

GEMIS definuje scénář jako kombinaci procesů, jejichž cílem je poskytnout požadované množství energie, materiálu (výrobků) nebo služeb (dopravních, peněžních). Pomocí uložených nebo vlastních dat produktů a procesů sestaví uživatel požadovaný scénář. Programem lze pak stanovit výstupní hodnoty, buď v tabulkovém nebo grafickém vyjádření. GEMIS rozlišuje dva typy scénářů: scénáře pro podrobné porovnávání variant (Multiple options) s jedním hlavním výstupem (ikonka **A/B**) a scénáře „pouze energetické“ umožňující porovnání variant se dvěma hlavními výstupy, např. kombinované výroby tepla a elektřiny, ikonka: . Tento typ scénáře poskytuje více možností při modelování energetických procesů, ale

je omezen pouze na procesy energetické, tj. nemůže počítat balance materiálu, dopravních služeb, zpracování odpadů nebo peněžních služeb.

Databáze standardní verze 4.3 obsahuje přes 360 demonstračních scénářů, které zahrnují:

- Varianty dodávky elektřiny a/nebo tepla z různých paliv, různými typy technologií v různých zemích, městech, do budov různého typu.
- Varianty dopravy zboží nebo osob různými dopravními prostředky, používajícími několik typů motorů.
- Porovnání výroby různých produktů (plastů, stavebních látek, chemických sloučenin, kovů) různými technologiemi.

Každý scénář má svůj kódový název, který musí stručně vyjádřit charakter scénáře. Dva různé scénáře nesmí mít stejný název. Seznam scénářů obsahuje názvy scénářů v různých barvách, které rozlišují zdroje dat.

4.5. Reference

Tento datový soubor obsahuje seznam zdrojů vložených údajů, jazyk a datum posledních změn.

4.6. Pomocné datové soubory

Pomocné datové soubory (menu **Data**) obsahují:

- Emisní a imisní limity (Standards) některých států (EU, D, USA, ČR aj.) a Světové banky.
- Úrokové míry některých států (Interests rates).
- Volbu mezi časového integrálu působení skleníkových plynů v atmosféře (Global warming potentials) podle metodiky IPCC (GHG-Factors, Inter-governmental Pannel for Clima Changes), v programu GEMIS je nastaven obvykle používaný údaj 100 let, který lze změnit.
- Náklady na externalitu (External costs).
- Lokalizace scénářů a procesů (Locations).
- Zdroj dat (Source).

Pomocí menu **Možnosti** (Extras) lze nastavit:

- přepínač rozsahu výpočtů, výstupů a přesnosti výpočtů, výpočet s bonusem, s KEA nebo bez, výpočet na základě výhřevnosti (LHV), nebo spalného tepla (HHV), druh písma aj., (Settings),
- volbu fyzikálních jednotek a měny (Units),
- informaci o rozsahu databáze (Info),
- jazyk (Language),
- identifikaci uživatele (Users identification).

Nápověda: pomocí hypertextových odkazů lze vyhledat význam a bližší informace o jednotlivých pojmech.

5. ALGORITMY VÝPOČTŮ

Podrobný popis algoritmů, se kterými pracuje GEMIS najde uživatel v části Dokumentace modelu (Nápověda). V této kapitole je vysvětlen pouze základní přístup k výpočtům. Program GEMIS používá lineární algoritmy, tj. všechny závislosti a vztahy jsou lineární, přímkové. Výhodou lineární algoritmizace programu je zjednodušení a urychlení výpočtů, neboť jednotlivé bloky procesních řetězců lze jednoduše superponovat. Toto řešení představuje určitý kompromis mezi přesností výpočtů a výhodami pro uživatele.

Program GEMIS provádí všechny výpočty v jednotkách, které zvolí uživatel. Přepočítávací konstanty jednotek jsou uloženy v datovém souboru programu.

5.1. Proces spalování

Palivo je základní a hlavní vstupní veličinou procesu spalování. Programem GEMIS lze z daných charakteristik paliva získat všechny důležité informace z hlediska posouzení vlivu spalovacího procesu na životní prostředí a z hlediska materiálových a energetických bilancí.

Zavedené algoritmy programu GEMIS počítají z prvkového složení paliva koncentrace vzniklých škodlivých látek, tj. SO_2 , HCl , HF , CO_2 , ve spalínách. Koncentrace ostatních škodlivin (NO_x , CO , CH_4 , NMVOC , N_2O) musí být buď zadány (neboť závisí na typu spalovacího zařízení a na způsobu provozu), nebo je možno převzít průměrné hodnoty (tzv. generická data) z databáze. Dále lze do výpočtu zadat případné snížení emisí při použití odlučovacích filtrů nebo vypíracích technologií (zadáva se poměrné snížení koncentrací v nevyčištěném, surovém plynu). V případě síry lze tímto způsobem uvažovat též retenci síry přímo ve spalovacím prostoru, kdy síra přechází do tuhých zbytků po spalování v podobě síranů a snižují se tak emise. Koncentrace škodlivin ve vyčištěném plynu jsou dále násobeny měrným objemem spalín (tj. objemem spalín vztaženým na výhřevnost), takže výslednou hodnotou je hmotnostní množství škodliviny unikající do ovzduší vztažené na množství tepla přivedeného palivem.

Výhřevnost paliva GEMIS vypočítává pomocí vztahu pro tuhá a kapalná paliva podle Brauna (1986).

Teoretickou spotřebu suchého spalovacího vzduchu $V_{vz,s}$ a objem vzniklých suchých spalín $V_{sn,s}$ při dokonalém spálení 1 kg nebo 1 m³ (n) paliva počítá GEMIS podle vztahů Branta (1981).

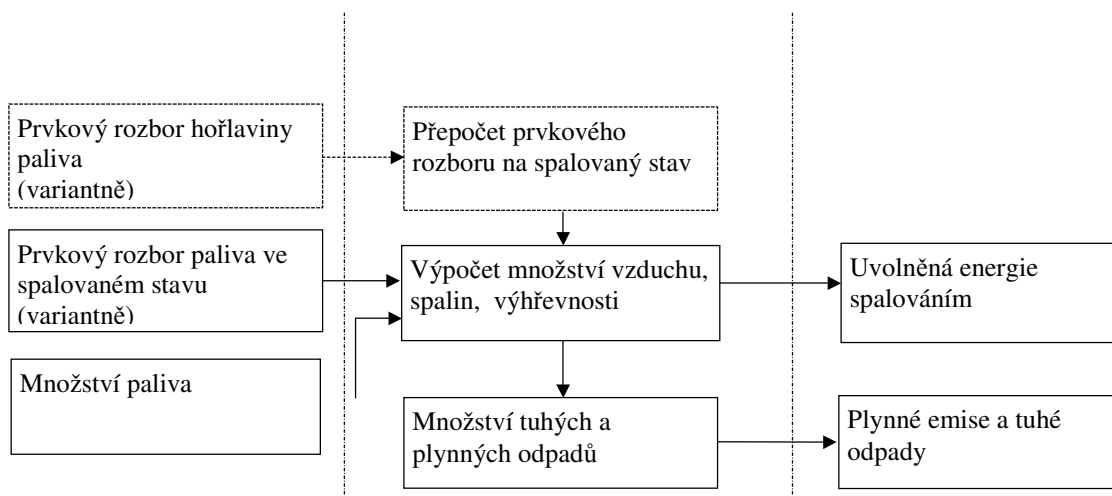
Skutečný objem vzduchu a spalín (suchých nebo vlhkých) při dokonalém spalování s přebytkem vzduchu počítá GEMIS pomocí součinitele přebytku vzduchu.

Schéma výpočtu procesu spalování je uvedeno na obr. 5.1.

VSTUPY

GEMIS

VÝSTUPY

Obrázek 5.1 Schéma výpočtu procesu spalování

5.2. Výpočet emisí

Koncentrace škodlivin ve spalinách (procesy spalování) se stanovuje s ohledem na zákonné předpisy, tj. na stav spalin:

- suchých,
- při normálním objemu spalin při teplotě 0°C a tlaku 101,32 kPa,
- při součiniteli přebytku vzduchu λ a odpovídající koncentraci O_2 ve spalinách (podle předpisů platných v ČR):

	λ	O_2 % obj.
u spalovacích zařízení na tuhá paliva	1,4	6
u spalovacích zařízení na dřevo	2,1	11
u spalovacích zařízení na kapalná a plyná paliva (kromě plynových turbín)	1,17	3
u plynových turbín	3,5	15

(u dat pocházejících z jiných států může být referenční koncentrace kyslíku jiná !).

U energetických procesů, při kterých se dopravují nebo přeměňují nosiče energie, jsou emise a tuhé odpady vztaženy vždy na výstup (pouze u procesů spalování jsou výsledky výpočtu vztaženy na vstup i výstup). Účinky na životní prostředí vyvolané pomocnými vstupy energie a hmot nejsou uvažovány při analýze hlavního procesu, ale jsou uvažovány teprve při analýze celkového scénáře, ve kterém se projevují také účinky pomocných procesů.

U procesů v dopravě jsou emise vztaženy rovněž přímo na výstup, tj. na dopravní výkon **t.km** u nákladní dopravy a **os. km** u osobní dopravy. Emise vztažené na výstup provozu dopravního prostředku jsou stanoveny stejnými algoritmy jako při procesu spalování.

Podobně se stanoví hodnoty, popisující procesy těžby a materiálové přeměny, kde jsou emise také vztaženy na výstup a zadávají se jako emisní faktory vztažené na výstupní hmotnost hlavního materiálu. Účinky na životní prostředí vyvolané pomocnými vstupy rovněž nejsou uvažovány při analýze hlavního procesu, ale jsou uvažovány při analýze celkového scénáře, kde se projeví účinky pomocných řetězců.

Sumarizace vlivu plynů způsobujících skleníkový efekt.

Skleníkové plyny mají různou emisivitu, tzn. že pohlcují nebo vyzařují záření v různé míře. Výsledný účinek na skleníkový efekt (tzv. potenciál globálního oteplení) proto závisí na absorpční schopnosti plynu pohlcovat tepelné záření a na „době života“ plynu v atmosféře. Aby bylo možno jednoduchým způsobem vyjádřit celkový účinek skupiny skleníkových plynů s různou emisivitou emitovaných při analyzovaném procesu, zavádí se tzv. ekvivalent CO_2 . Tato veličina se určí násobením množství uvolněného skleníkového plynu váhovým koeficientem, který přepočítává množství i-tého plynu na množství CO_2 , které má stejný skleníkový efekt.

Příslušné váhové koeficienty jsou uloženy v datovém souboru programu a hodnoty ekvivalentu CO_2 jsou počítány automaticky s ostatními charakteristikami vyšetřovaného procesu (přitom časový integrál, který počítá souhrnné působení skleníkového plynu v atmosféře, má v programu GEMIS standardně nastavené meze na 100 let, tyto meze lze však libovolně přestavit).

Acidifikace.

Acidifikace je působení škodlivin ve formě kyselých dešťů. Hodnoty ekvivalentního SO_2 (SO_2_{ekv}) zahrnují celkové působení znečišťujících látek SO_2 , NO_x , HF a HCl tak, že působení posledních tří látek se přepočítává na ekvivalentní množství SO_2 pomocí molekulových hmotností.

5.3. Ekonomické výpočty

Dlouhodobé měrné marginální náklady (langfristige Grenzkosten, LRMC - Long Run Marginal Cost) jsou definovány jako součet nákladů v jednotlivých uvažovaných letech za dobu ekonomické životnosti, diskontovaných k prvnímu roku provozu a dělených sumou dodané energie rovněž diskontované k prvnímu roku. V případě, že součinitel eskalace nákladů je nulový (0 %/r), rovnají se dlouhodobé měrné marginální náklady měrným nákladům v prvním roce provozu.

S ohledem na zjednodušení výpočtů se uvažuje stejná hodnota kalkulované úrokové míry pro výpočet roční složky investičních nákladů a dlouhodobých měrných marginálních nákladů. Program neuvažuje daně a splátky, resp. úroky z úvěrů. Náklady na stavební a konstrukční materiály jsou obsaženy v investičních nákladech tj. uvažuje se stavba na klíč s určitou dobou životnosti. GEMIS rozlišuje tzv. interní náklady (tj. náklady definované z hlediska manažerské ekonomie) a náklady externí (tj. sociální hodnota environmentálních škod způsobených analyzovaným procesem). Měrné externí náklady lze zjistit, popř. zadat pomocí příkazu **Data/Externí náklady**. Při nákladové analýze se vypočte roční složka investičních nákladů (fixní roční složka, Capital Costs), dále pevné roční náklady na provoz a údržbu, proměnné roční náklady (Variable Costs, nepalivové) a palivové náklady. Celkové investiční náklady se počítají jako násobek měrných investičních nákladů a výkonu zařízení. Roční složka se stanoví ve výši anuity ($p > 0$), případně odpisů ($p = 0$). Pevné (fixní) roční náklady se počítají jako násobek měrných pevných nákladů a výkonu. Pevné roční náklady transportních systémů se počítají jako násobek měrných pevných nákladů a dopravní vzdálenosti. Roční proměnné (variabilní) nepalivové náklady se počítají jako násobek měrné hodnoty, výkonu a doby využití. Palivové náklady se vypočítají násobením roční spotřeby paliva cenou paliva, která je uložena v souboru dat, nebo kterou zadá uživatel. Roční spotřeba paliva se počítá jako násobek výkonu, doby využití a měrné ceny paliva, který se dělí

účinností. Sečtením takto vypočtených nákladů se určí celkové roční náklady analyzovaného procesu pro daný rok. Při výpočtu nákladů v následujících letech lze uvažovat zvyšování nákladů pomocí eskalačního koeficientu.

Externí náklady

Program GEMIS umožňuje vypočítat kromě vlastních nákladů vyšetřovaných procesů také tzv. externí náklady, které vznikají působením emisí škodlivých plynů a skleníkových plynů a odpadů. Tím je umožněno relativně jednoduše ocenit dopady na životní prostředí a posoudit tak ekonomické a ekologické faktory jediným kritériem. Problém je „pouze“ v tom, že ocenění externalit je do jisté míry subjektivní. Externality lze uvažovat buď jako náhradu škod způsobených dopady na životní prostředí, anebo jako náklady na zachycení škodlivých látek. Naštěstí se výsledky obou výpočtových metod většinou příliš neliší.

5.4. Analýza teplotních procesů

U scénářů, ve kterých se analyzuje dodávka tepla a elektřiny z tepláren nebo kogeneračních jednotek mohou vzniknout formální problémy, neboť porovnání variant nemusí být jednoznačné. Výsledky se mohou lišit podle toho, zda se varianty porovnávají z hlediska výroby elektřiny nebo tepla. Přitom mohou nastat případy:

- 1) Analyzuje se bilance energie (elektřina + teplo) v určitém regionu nebo objektu
- 2) Porovnávají se účinky teplotní výroby s jednoduchou dodávkou tepla nebo elektřiny.

Situace je ještě komplikována tím, že teplotní proces lze vložit do databáze pouze s jedním hlavním výstupem, kterým může být buď teplo nebo elektřina, druhý produkt je vedlejší, vázaný (coupled product) a je uveden na kartě **Info**. V názvu příslušného procesu se tato skutečnost označuje zkratkou „th“ na konci názvu procesu, je-li hlavním výstupem teplo. Není-li tato zkratka uvedena, je obecně hlavním výstupem elektřina.

Program GEMIS řeší uvedený problém v jednotlivých případech následujícím způsobem:

ad 1) Je-li teplotní proces uložen v databázi jako proces s hlavním výstupem elektřina (bez koncovky „th“), je v databázi uložena také jeho „**elektrická**“ účinnost. To znamená, že GEMIS může vypočítat z množství dodané elektřiny přímo množství celkem spotřebovaného paliva (energie) a odpovídající vzniklé emise znečišťujících látek bez ohledu na dodané teplo. Toto dodané teplo by však v celkové bilanci dodaného tepla v regionu chybělo. Je třeba ho do bilance dodat, avšak tak, aby se z něj znovu nepočítaly emise. Proveďte se to tak, že se množství dodaného tepla procesem vloží do tabulky „Dodávka energie (pomocné)“ na kartě „pomocné produkty“ příslušného procesu, avšak se **záporným** znaménkem pod názvem „bonus-teplo-bez emisí“. Tím je zajištěno, že teplo bude zahrnuto do celkové bilance, a že se z něj nebudou znovu počítat emise znečišťujících látek. V případě, že se použije teplotní proces, který je v databázi uveden s hlavním výstupem teplo, postupuje se podobným způsobem, avšak jako pomocná energie se vloží se záporným znaménkem „bonus-elektřina-bez emisí“.

ad 2) Při porovnávání emisí znečišťujících látek vzniklých při současné výrobě elektřiny a tepla v teplárně s výrobou jediného produktu, elektřiny nebo tepla, v elektrárně nebo výtopně (tj. výstupu, který se zvolí za hlavní), platí princip superpozice. Přitom je nutno dodržet zásadu stejných výstupních podmínek. Porovnává-li se např. dodávka tepla z výtopny (V) a z teplárny (Tp):

$V(\text{teplo}) \leftrightarrow Tp(\text{teplo} + \text{elektřina})$

není tato zásada splněna (teplárna dodává elektřinu navíc). Je proto nutno elektřinu na straně teplárny odečíst:

$V \text{ (teplo)} \leftrightarrow T_p \text{ (teplo + elektřina - elektřina)}$

Tato záporně vzatá elektřina se nazývá bonus (credit). V případě, že by se porovnávala dodávka elektřiny z elektrárny a teplárny, bude bonusem teplo:

$E \text{ (elektřina)} \leftrightarrow T_p \text{ (teplo + elektřina - teplo)}$

Z úhrnného množství emisí teplárny se tedy odečtou emise, které by vznikly při výrobě nesledované energie (vedlejší, vázaný produkt), a to ve zvoleném zdroji, ve kterém se vyrábí pouze tato energie.

Jestliže je tedy cílem rozboru bilance emisí škodlivin při výrobě elektřiny, určí se pro současně vyráběné teplo v teplárně emisní bonus, tj. od celkových emisí škodlivin teplárny se odečítá množství emisí škodlivin, které by vzniklo při výrobě stejného množství tepla v porovnávacím zdroji tepla - ve výtopně. Jestliže jsou naproti tomu cílem rozboru emise při výrobě tepla, počítá se bonus pro výrobu elektřiny v teplárně, tj. odečítá se množství emisí, které by vzniklo při výrobě stejného množství elektřiny v elektrárně. V těchto případech se na kartě *charakteristiky* teplárenského procesu vloží do tabulky *Seznam výstupů* do levého okénka *Vázaný produkt1/Produkt* příslušný bonus. Současně je nutno do okénka *množství* vložit hodnotu poměru vyrobeného tepla a elektřiny v teplárenském procesu (MWh/MWh). Při výpočtu bonusu je nutno vždy definovat porovnávací zdroj tepla nebo elektřiny bonusu. Tento porovnávací zdroj se vloží do pravého okénka *Vázaný produkt1/Nahrazený proces* (podrobněji viz příklad v kap 8.1). V případě použití bonusu mohou mít výsledné hodnoty emisí zápornou hodnotu.

Pomocí programu GEMIS lze však použití bonusů obejít, pokud se analyzují procesy z hlediska obou současných výstupů (tepla a elektřiny). Bilance s použitím bonusů se programem nazývají „čisté“, „netto“ a s použitím bonusů „hrubé“, „brutto“ (kap. 8).

6. PRÁCE S PROGRAMEM GEMIS 4.3

6.1. Otevření programu

Po startu GEMIS 4 se objeví informační okénko *Novinky nové verze*, po jehož přečtení je možno ho uzavřít kliknutím na **X** v pravém horním rohu (nebo tlačítky **Ctrl+F4**). Na obrazovce se objeví **programové okno**, v němž probíhají veškeré práce s programem. Na horním okraji programového okna je **titulní lišta** se jménem projektu, který je právě otevřen (obr. 6.1). Pod ní je **lišta menu**, na které se mohou aktivovat jednotlivé operace buď kliknutím myši nebo použitím zkratk (podtržená písmena), přičemž se rozvinou jednotlivá pomocná menu:

Soubor (F) - otevření souboru dat, uložit, uložit jako..., import, přidat projekt, odeslat, tisk, konec.

Editace (E) - zpět, vyjmout, vymazat, kopírovat, vložit, nový, přejmenovat, hledat.

Data - přímý přístup k listu produktů, procesů, k referencím a standardům (emisním limitům), ke zdrojům, nastavení konstant: úrokové míry, koeficientu globálního oteplení, externích nákladů, umístění.

Scénáře - Editace, výsledky, grafy, porovnání, opříspěvky a Trade Off.

Možnosti (E) - přepínač rozsahu výpočtů, identifikace uživatele, volba jednotek, informace o rozsahu databáze, přepínač jazyků,

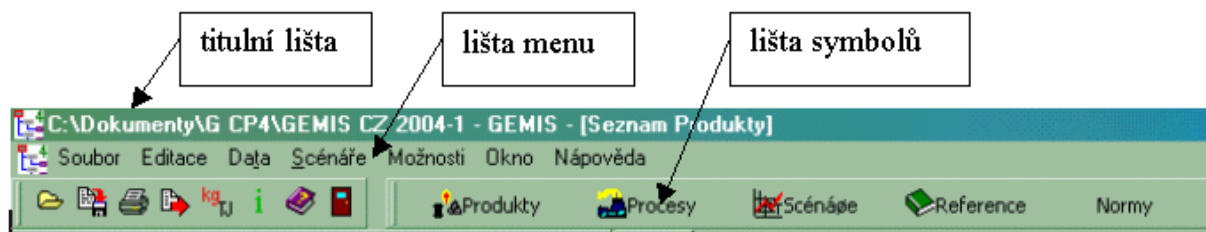
Okno (Windows) - uspořádání oken (horizontálně, vertikálně, do kaskády)

Nápověda (Help) - nápověda (obsah, hlavní témata, dokumentace modelu, o...).

Pod lištou menu je **lišta symbolů** (ikony):

- otevření projektu z pevného disku nebo diskety,
- uložení projektu pod aktuálním jménem na pevný disk nebo disketu,
- tisk
- export
- volba jednotek
- informace o rozsahu databáze
- aktivace pomoci uživateli (též klávesa **F1**),
- ukončení programu GEMIS.

Příkaz se aktivuje kliknutím levého tlačítka myši.

Obrázek 6.1 Hlavní příkazové lišty pracovního okna GEMIS 4.

Dalších pět ikon (větší, protože jsou důležitější) ve stejné liště symbolů: *Produkty, Procesy, Scénáře, Reference, Normy* (*Products, Processes, Scenarios, References, Standards*), otevírá tzv. listy (karty), které umožňují snadný a účelný přístup k souboru dat.

Všechny uvedené listy jsou rozděleny na dvě poloviny, levou a pravou. V levé polovině je vždy seznam příslušných objektů (produktů, procesů atd.) obsažených v databázi podle zvoleného filtru. Pravá polovina obsahuje podrobnější údaje o zvoleném objektu.

6.2. List produktů

Po otevření listu produktů se v levé části objeví seznam produktů (obr. 6.2) a v pravé části se objeví karta s jezdcem "Info", na níž jsou uvedeny základní údaje o produktu: název produktu, reference, metadata, data a ceny (ekonomické údaje). Obě části lze posunovat nahoru nebo dolů pomocí svislých posuvníků. Další údaje lze získat klepnutím na jezdc: na kartě „Komentář“ (*Comment*) je uveden podrobnější popis produktu (v horní části česky nebo v lokálním jazyku, v dolní části anglicky), na kartě "Filtr" lze zvolit filtr pro rychlejší nalezení produktu:

Obecné filtry (stejně u produktů i procesů):

Podle data první změny, (před/po nebo který nebyl dosud použit)
Klíčové slovo
Zdroj - subjekt, který vložil údaj do paměti
Data vložil (majitel) - subjekt, který vlastní příslušné informace
Projekt
Jakost dat - velmi dobrá, dobrá, střední, hrubý odhad, předběžná
Kontrolováno kým
Stav kontroly
Filtrování produktů:
Typ produktu (viz kap. 5.2)
Skupina produktů (např. nápoje, konstrukční materiály, uhlí)

Po zvolení žádaného produktu (kliknutí levým tlačítkem myši) lze s tímto produktem pracovat (prohlížet, editovat, přejmenovávat, kopírovat, vkládat nové produkty).

Práce s produkty

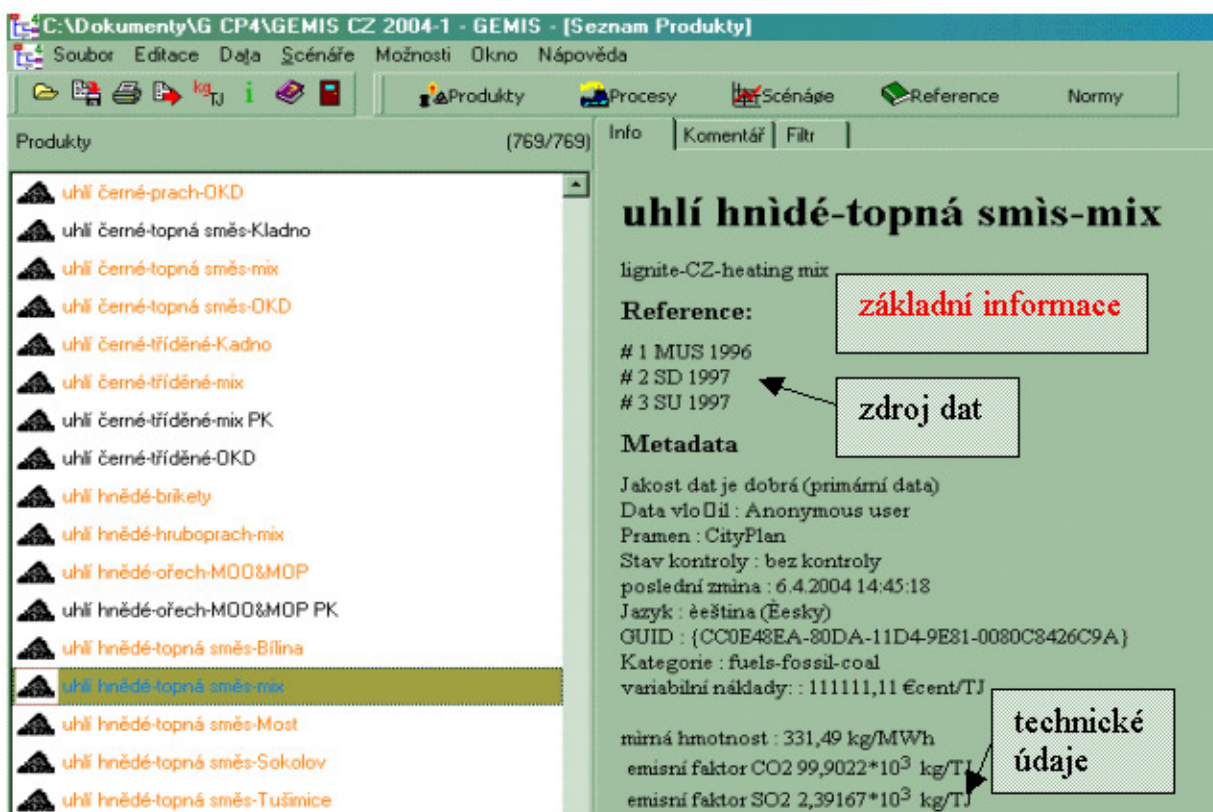
Úprava již uložených produktů (editace) - Upravovat lze pouze produkty, které **nejsou** součástí původního souboru ("generic") a jsou označeny černou barvou. Příslušný produkt se označí v seznamu v levé části listu, pravým tlačítkem myši se rozbalí pomocné (lokální) menu, na kterém se označí **Editovat**. Jinou možností je kliknout na tlačítko **Editace** na liště menu. Po zvolení editace se otevrou karty s jezdcí *Metadata*, *Komentář* a *Data*. Konečně třetí možností je dvakrát kliknout levým tlačítkem na označený produkt a otevrou se rovněž uvedené karty. V těchto kartách lze opravovat pouze údaje v bílých políčkách. Údaje na šedém podkladu nelze opravovat, neboť jsou vypočteny programem.

Vkládání nového produktu do databáze - v liště menu **Editace** se označí **Nový (New)** (totéž lze provést po označení libovolného produktu, kliknutím pravého tlačítka myši se otevře pomocné menu, ve kterém se označí **Nový**). Otevře se okno *Vložte nový produkt (Insert new product)*, kde se vyplní nový název produktu a stiskne **OK**, jméno nového produktu se objeví v seznamu (nyní je již napsáno černou barvou, tzn. že data tohoto produktu lze upravovat). Dále se postupuje jako v předchozím případě (editace), všechna data produktu je však nutno vkládat nově. Pokud se nový produkt jen málo liší od některého již uloženého produktu, lze práci zrychlit pomocí kopírování: označí se podobný produkt, na pomocném menu (kliknutí pravým tlačítkem) se označí **Kopírování (Copy)** (údaje tohoto produktu se tak uloží do schránky), zvolí se **Alt+V** nebo **Vložit (Paste)** v pomocném menu, objeví se okénko, ve kterém lze nový produkt přejmenovat (česky a anglicky) a po stisknutí **OK** se v seznamu produktů objeví nový produkt s novým jménem. Stará data lze přepsat novými (**Editace**).

Pomocí pomocného menu lze dále zadávat příkazy: kopírovat, vymazat, přejmenovat, ukázat nebo nahradit propojení (na ostatní produkty, procesy scénáře), ukázat dodavatele, vytvořit duplikát, psát HTML, importovat ze souboru EXCEL aj.

Pokud ještě není uložený název Vašeho zdroje (podnik, osobní jméno) v seznamu zdrojů při vkládání nového záznamu (produktu, procesu nebo scénáře), doporučuje se tak učinit, protože je pak snazší Vámi vložený záznam najít. V liště **Menu** se klikne na **Pramen** v libovolném místě otevřeného seznamu pramenů se klikne pravým tlačítkem myši, označí se příkaz **nový**, do otevřeného okénka se zapíše nový název zdroje a potvrdí se tlačítkem **OK**.

Obrázek 6.2 List produktů GEMIS 4

6.3. List procesů

Po otevření tohoto listu lze pracovat s procesy. Podobně jako list produktů, má také list procesů dvě poloviny. V levé je seznam procesů, v pravé údaje o zvoleném procesu, kde lze vybrat karty pomocí jezdců *Info*, *Komentář*, *Filtr*, *Procesní řetězec* (nově) a *Výsledky*. Karta *Filtr* obsahuje obecné filtry (jsou stejné jako u produktů, viz předchozí kapitola) a specifické filtry procesů:

- Typ procesu
- Výkon procesu (např. v MW)
- Vstupní a výstupní produkt
- Technologická skupina (např. vytápění, výroba plastů, oceli apod.)
- Geografické umístění procesu (lokalita)
- Kódy NACE (totožné s OKEČ), SNAP
- Normy (emisní a imisní limity států)
- Stav techniky (např. starý, nový, BAT)
- Časový vztah (letopočet)

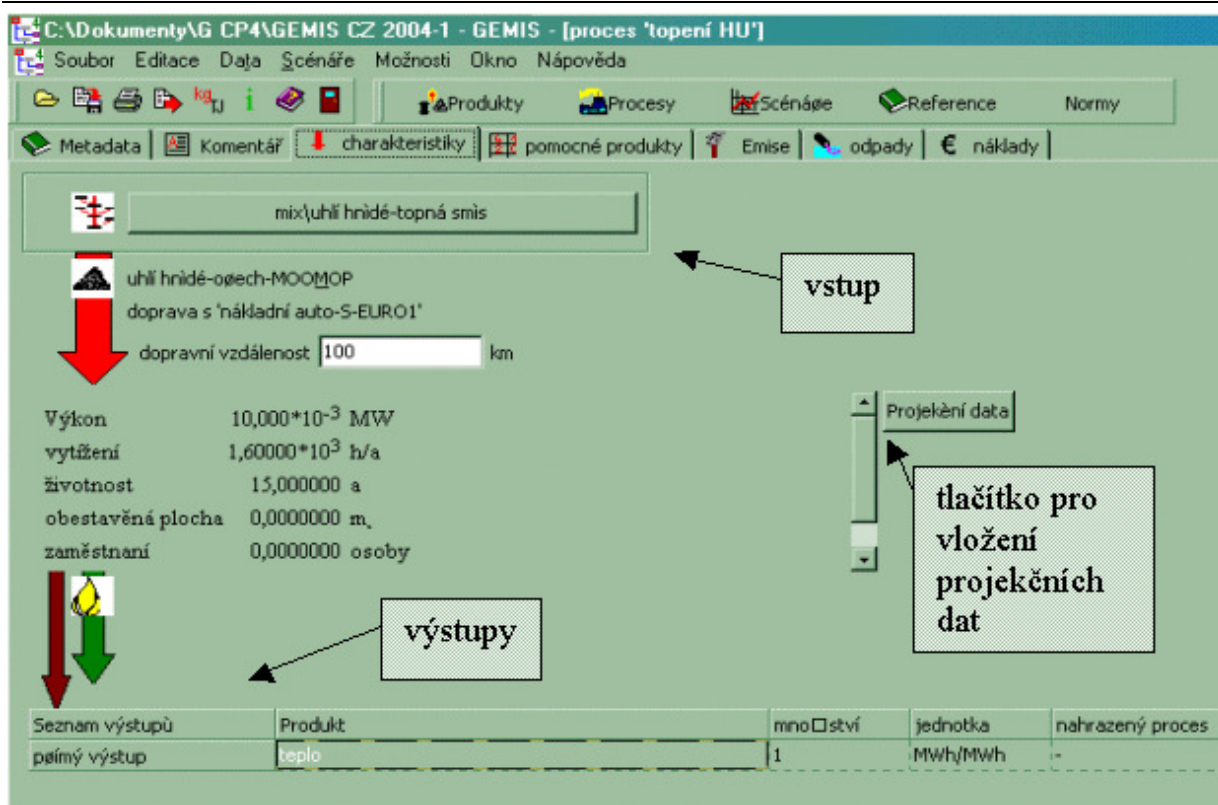
Karta procesní řetězec ukazuje graficky vazby jednotlivých dílčích procesů pro vybraný proces (viz obr 6.4). Na kartě *Výsledky* je nutné stlačit tlačítko *Vypočítat (Calc)* a za okamžik se objeví tabulka výsledků.

Práce s procesy

Práce s procesy je v podstatě stejná jako s produkty.

Úprava již uložených procesů (černě označených, barevně označené procesy generické nelze editovat) - příslušný proces se označí kliknutím levým tlačítkem myši, pravým tlačítkem myši se rozbalí pomocné menu, na kterém se označí **Editovat**. Otevrou se karty s jezdcí *Metadata*, *Komentář*, *Charakteristiky (General Data)*, *Pomocné produkty (Auxiliaries)* (pomocná energie, pomocný a konstrukční materiál), *Emise (Emissions)*, *Odpady (Residues)* a *Náklady (Costs)*. V těchto kartách lze opravovat údaje v bílých políčkách. Údaje na šedém podkladu nelze opravovat, neboť jsou vypočteny programem.

Vkládání nového procesu do databáze - v liště menu **Editace** se označí **Nový** (totéž lze provést po označení libovolného produktu a kliknutí pravého tlačítka myši). Otevře se okno *Vložte nový proces (Insert new process)*, které se vyplní a stiskne **OK**, jméno nového produktu se objeví v seznamu. Dále se postupuje jako v předchozím případě (editace). Na kartě *Charakteristiky* se nový produkt definuje tak, že se zvolí vstupní produkt (kliknutí na horní tlačítko), určí se parametry procesu tlačítkem **Projekční data (Design data)** a nakonec se zadá ve spodní části karty výstupní produkt (viz obr. 6.3). V případě, že nový proces je podobný některému již uloženému procesu, lze práci urychlit kopírováním jako v případě vkládání nového produktu.

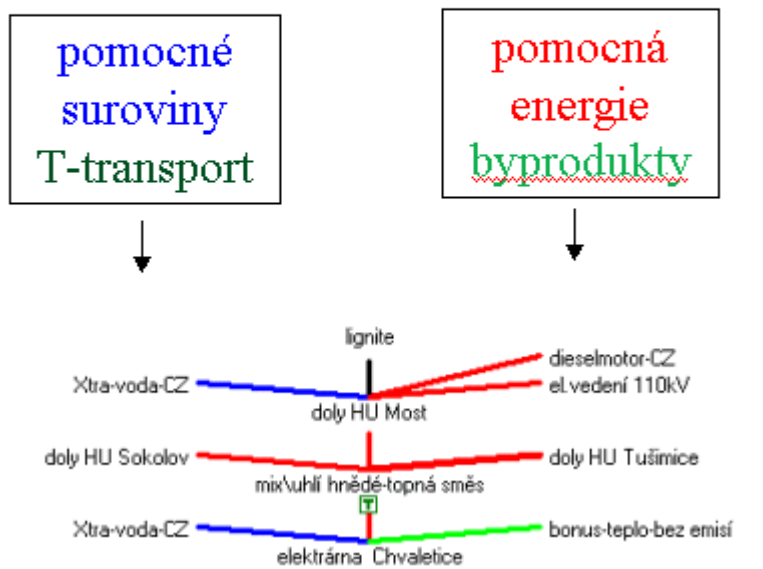
Obrázek 6.3 Karta Charakteristiky pro definování procesu

Emisní faktory je možné editovat v okně, které se objeví po kliknutí na jezdec *Emise*. Zde je možné zadávat i data charakterizující proces následného čištění spalín, jako například účinnost elektrostatického odlučovače popílků, odsiřovací technologie atd. Upravovat lze pouze ty hodnoty, které jsou dané zařízením (bílá políčka). Hodnoty závislé na vlastnostech paliva jsou vypočteny, doplněny automaticky a nelze je v 1. sloupci upravovat. Změny je možné dosáhnout pomocí druhého sloupečku, kde se zadává míra vnitřní redukce, například instalací vícestupňových hořáků s nízkým emisním faktorem NO_x nebo retence síry ve spalovacím prostoru. Druh zvoleného paliva je uveden v bílém okně v levé střední části.

Ekonomické údaje charakterizující příslušný proces jsou souhrnně uvedeny v přehledném samostatném okně *Náklady (Costs)*, kde je možné tyto údaje i editovat.

Pomocí pomocného menu lze dále zadávat příkazy: nový, kopírovat, vložit, vymazat, přejmenovat, editovat, ukázat schéma procesního řetězce (*process chain picture*), ukázat emise, odpady, ukázat kumulovanou spotřebu energie (KEA, KEV), materiálu a obestavěné plochy, vliv na zaměstnanost, ukázat nebo nahradit vazby (na ostatní produkty, procesy scénáře), vytvořit duplikát, scénář, napsat ve formátu HTML, importovat ze souboru EXCEL a vložit různé vlastnosti, např. kategorii, lokalitu, stav techniky apod. Schéma procesního řetězce (obr. 6.4) ukazuje graficky toky energie (červeně), materiálu (modře), surovin nebo mechanické energie (černě) a bonusů (zeleně) do procesu, při kliknutí levým tlačítkem myši do diagramu na dílčí zdroj energetického toku se ukáží charakteristiky tohoto dílčího zdroje, při kliknutí na dílčí zdroj pravým tlačítkem myši se rozbalí pomocné menu s příkazy: **editovat**, **zapiš soubor** (jako samostatný projekt), **ukaz informace**, **ukaz procesní řetězec**, **ukaz výsledky** (vše pro označený dílčí proces) a **analýza procesního řetězce** (původního procesu).

**zobrazení všech hlavních i
pomocných procesů, které jsou
nutné pro zajištění funkce**

Obrázek 6. 4 Schéma procesního řetězce (elektrárna Chvaletice).

6.4. Příklady práce s procesy

6.4.1 Požadovaná úloha - práce s procesem uloženým v databázi

Vypočítat kumulovanou potřebu energie a materiálu (KEA, KMA), acidifikační potenciál (SO₂ ekv.) a potenciál globálního oteplení (CO₂ ekv.) pro procesy uložené v databázi GEMIS: pro olejové vytápění a pro jízdu osobním automobilem.

Metodický postup

V databázi se vyhledá příslušný proces a pomocí tlačítek se najdou hledané parametry.

Detailní popis postupu - proces "olejové vytápění"

1. Po startu GEMIS 4 se klikne na **Soubor (File)** a vybere se **Otevřít projekt (Open project)**. Otevře se okno, v němž se objeví názvy projektů Gemis. Označíme zvolený projekt, takže se objeví ve spodním okénku *Název objektu*. Klikneme na *otevřít* a uprostřed obrazovky se ukáže okénko *Vkládání dat (Loading data)*, které indikuje postup otevírání souboru. Na titulní liště se objeví jméno otevíraného souboru včetně cesty.
2. Po otevření souboru se klikne na tlačítko **Procesy** a objeví se list procesů. V levé části okna jsou uložené procesy seřazeny podle abecedy. Protože počet souborů přesahuje 9000 případů, je výhodné použít filtr.
3. Klikne se na jezdec **Filtr** a v pravé části obrazovky se objeví okno s filtry.
4. Pro nalezení procesu "olejové vytápění" je výhodné použít filtry:
Klíčové slovo: olejové (objeví se procesy zadané českým zdrojem), nebo
Skupina vstupních produktů (Input Product Group): fuels-fossil-oil (najde se pomocí rozvinovacího menu) a
Technologická skupina (Technology Group): heat-central-heating (v tomto případě se objeví i procesy zahraniční).
V seznamu procesů označíme kliknutím proces "topení olejové". V pravé části obrazovky se pod jezdcem *Info* objeví základní údaje o procesu.
5. Abychom zjistili hodnoty KEA a KMA, klikneme pravým tlačítkem myši a zvolíme **Výsledky**. Po chvilce se objeví okénko s výsledky: emise, odpady, znečištění vody, celková spotřeba primární energie KEA, KEV a materiálu KMA obnovitelného, neobnovitelného, ostatního, celkem a detailní rozpis spotřeby primární energie a materiálu. Dále je uvedena potřeba obestavěné plochy a vlivy na zaměstnanost. Stejněho výsledku dosáhneme, jestliže klikneme přímo na jezdec **Výsledky** v okně procesů.
6. Jestliže jsme nastartovali program poprvé, jsou výsledky uvedeny v základních nastavených jednotkách, v našem případě v TJ a t a GEMIS vypočetl žádané výsledky pro tisícinásobek těchto jednotek, tj. pro 1000 TJ tepla na výstupu z procesu. To je ovšem neobvyklé množství pro lokální topidlo, takže je třeba změnit násobky jednotek: uzavře se okno s výsledky (**X**, nebo **Ctrl + F4**) a klikne se na tlačítko **kg/TJ** na liště symbolů. GEMIS otevře okénko jednotek, ve kterém zvolíme "MWh" a pro hmotu "kg" (použijeme rozvinovací menu). Okénko jednotek opět zavřeme.
7. Dále na liště symbolů klikneme na tlačítko **Možnosti** a označíme *Nastavení / Uživatelské rozhraní / Přímý výpočet* a do okénka *Standardní poptávka* napíšeme **1**, takže všechny hodnoty budou vztaženy k 1 MWh (výsledná hodnota KEV pak bude odpovídat faktoru primární energie podle normy EU prEN 15316-4).
8. Opakujeme bod 5 a obdržíme výsledky, tj. celkovou spotřebu energie a materiálu pro množství dodaného tepla 1 MWh. Potřebná plocha je uvedena v m² (tato jednotka je ve výstupním protokolu označena jako m.).

Proces "jízda osobním automobilem po silnici"

9. Uzavře se okno s výsledky emisí a list procesů. Znovu se otevře list procesů a objeví se nefiltrovaný seznam procesů (proces *topení olejové* je ještě označen).
10. V okně procesů klikneme na tlačítko **filtr vrátit**. Tím zrušíme nastavení filtru na předchozí úlohu. Do okénka *Klíčové slovo* vepíšeme "automobil osobní". V seznamu procesů se objeví všechny

procesy s uvedeným názvem, dalším stiskem levého tlačítka označíme hledaný proces, např. „*automobil osobní-AO*“

11. Pro nalezení hodnot KEA, KMA, emisí a odpadů opakujeme bod 5. Hodnoty jsou nyní vypočteny pro výstup 1000 P*km (osob.km). Všechny hodnoty jsou vypočteny pro celý životní cyklus, tj. pro těžbu ropy, výrobu spotřebovaného benzínu a pro výrobu automobilu.
12. Chceme-li zjistit celý řetězec životního cyklu procesu "*automobil osobní-AO*", uzavřeme okna s hodnotami KEA a s emisemi a klikneme na jezdec karty „*procesní řetězec*“ (nebo na označený proces klikneme pravým tlačítkem a na pomocném menu zvolíme **Schéma procesního řetězce, Process chain picture**). Objeví se okénko se stromem procesů zahrnutých ve výpočtu. Toky energie jsou značeny červeně (surovinu a elektřina černě) a toky materiálu modře. Najetím kurzoru na příslušný zdroj energie nebo materiálu se tento název objeví v rámečku a v levém horním rohu se objeví jeho grafický symbol. Kliknutím levým tlačítkem myši na označený zdroj se objeví okno s metadaty tohoto zdroje. Kliknutím pravým tlačítkem myši na označený zdroj se rozvine pomocné menu s příkazy: **editovat, zapiš soubor** (jako samostatný projekt), **ukaz informace, ukaz procesní řetězec, ukaz výsledky** (vše pro označený dílčí proces) a **analýza procesního řetězce** (původního procesu „*automobil osobní-AO*“).

6.4.2 Požadovaná úloha - vytvoření nového procesu kopírováním

Vytvořit nový proces "vytápění rodinného domku".

Metodický postup

V databázi se vyhledá podobný proces, zkopíruje se a upraví se příslušné parametry

Detailní popis postupu - vytvoření procesu "vytápění rodinného domku"

1. Po startu GEMIS se otevře zvolený projekt a uloží se jméno zdroje: po příkazu Data/Pramen se klikne pravým tlačítkem myši v seznamu zdrojů. V rozbaleném pomocném menu se klikne na **Nový** a v otevřeném okénku se vyplní příslušná jména zdroje ve dvou jazycích (česky a anglicky), klikne se na OK a uzavře se okénko Pramen (*Sources*).
2. Označí se tlačítka *Procesy* a *Filtr* a zvolí se kritéria *Vstupní produkt: fuels-fossil-gases, Technologická skupina: heat-central-heating* a Zdroj: CityPlan. V seznamu procesů se objeví procesy vyhovující kritériím.
3. Označí se proces nejpodobnější nově vytvářenému ("*topení na ZP*") a ten se zkopíruje příkazy **Editace/ Kopírovat** a **Editace/ Vložit** nebo tlačítka **Ctrl+C** a **Ctrl+V** na klávesnici.
4. V nově objeveném okénku se zkopírovaný proces přejmenuje ("*topení na ZP-RD*") česky a anglicky, označí se **OK** nebo Enter. Barva jména procesu se změnila na černou, což znamená, že data nového procesu již nejsou chráněna a mohou se měnit.
5. Po dvojitým kliknutí na nový proces (již označený) se objeví karta *Metadata*, na které se vyplní nová data v bílých políčkách. V kartě „*Komentář*“ lze nový proces podrobněji popsat.
6. Kliknutím na další jezdcu (viz obr. 6.3) se zkontrolují, případně opraví další karty, načež se toto okénko uzavře.
7. Nový proces se uloží příkazem **Soubor/uložit jako...** (File/save project as...), v nově vzniklém okénku se vyplní název projektu, ve kterém bude nový proces uložen a stiskne se tlačítko **Uložit**.

6.5. List scénářů

List scénářů obsahuje v pravé polovině kromě již popsaných kartotékových lístků s jezdcí *Info, Komentář (Comment)* a *Filtr* další:

- *výsledky (Results)*, výsledky lze získat v tabulkové formě
- *grafika* - výsledek je znázorněn sloupcovým grafem 3D pro jednotlivé varianty,
- *porovnání (Comparison)* - porovnává se velikost zvoleného výstupu (např. emise SO₂) pro jednotlivé procesy dvou zvolených variant ve formě tabulky,
- *přínosy (Contribution)* - jsou vypočteny přínosy jednotlivých procesů k celkovému výsledku pro dva zvolené výstupy (např. SO₂ a CO₂), znázornění ve formě tabulky,

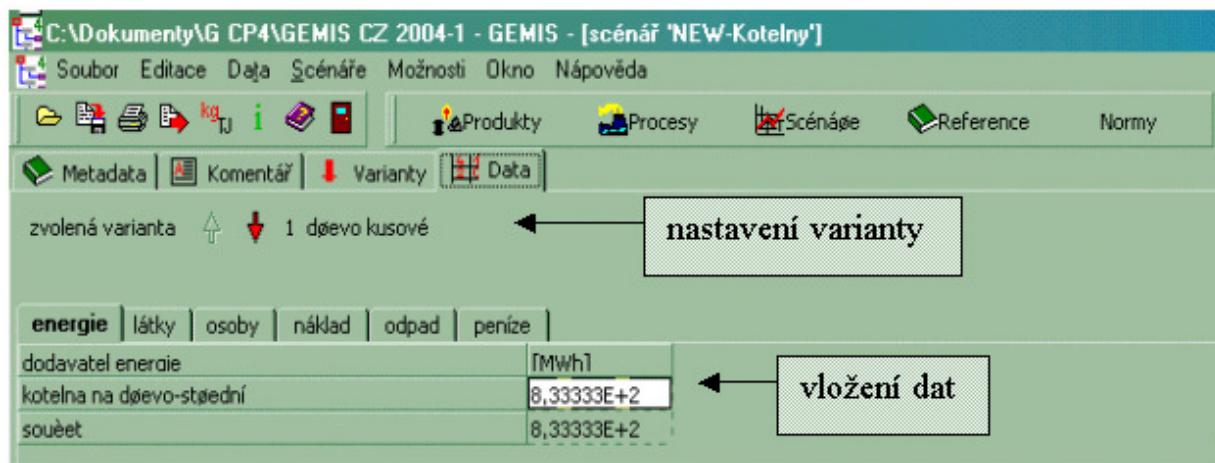

- *Trade-Off* - se zvolenou variantou jako referenční se porovnávají ostatní varianty pro dva zvolené výstupy, výsledek je možno znázornit buď v tabulkové formě nebo graficky.

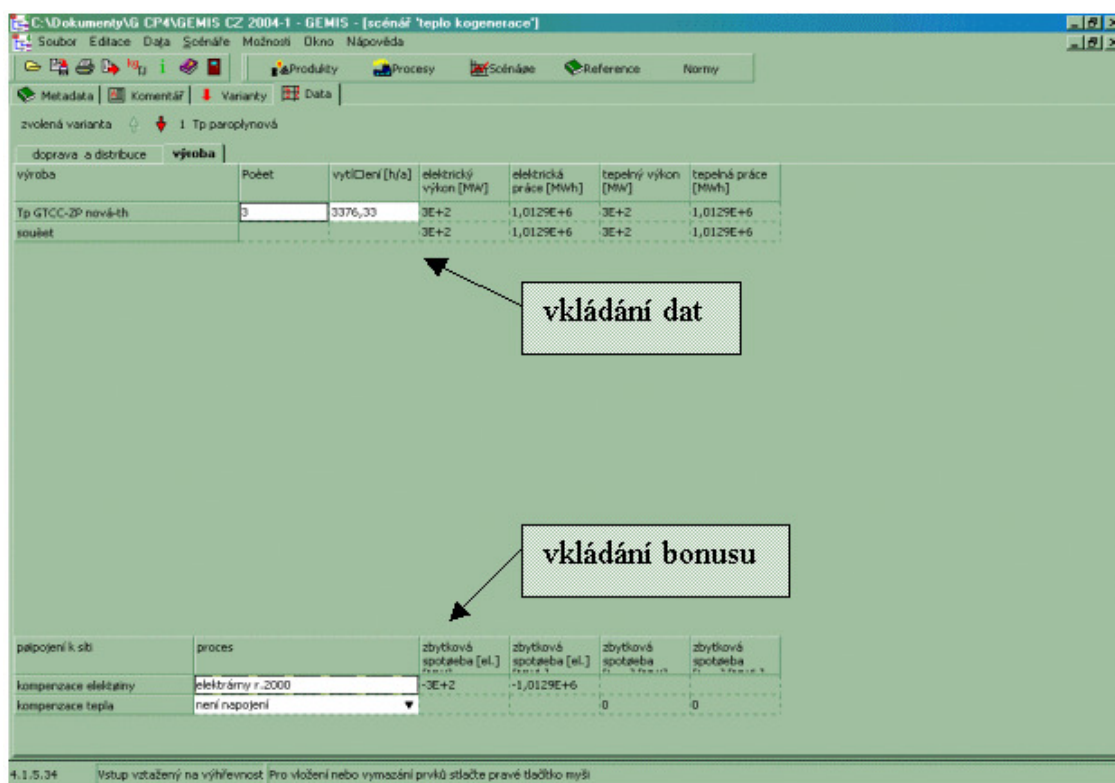
Ve všech případech lze použít dva filtry (umístění a kód NACE). Kliknutím pravého tlačítka v seznamu scénářů, které rozbalí pomocné menu, lze volit příkazy: nový, kopírovat, vložit, vymazat, přejmenovat, editovat, vytvořit duplikát, psát HTML, importovat a exportovat do a z EXCELU. Kliknutím pravého tlačítka na jednotlivé číselné výsledky lze volit příkazy: zkopírovat tabulku, export tabulky a vysvětlit hodnotu. Jednotlivé karty mohou být vyvolány kliknutím myši na jezdec.

Práce se scénáři

Práce se scénáři (editace, vkládání nových scénářů) je stejná jako v případě práce s produkty nebo procesy. V případě, že chceme sestavit nový scénář, lze postupovat buď zadáním příkazu **Nový**, nebo podobný scénář okopírovat a příslušná data opravit. Po zadání příkazu **Editace** (stačí také dvakrát kliknout levým tlačítkem myši na označený scénář) se objeví list se třemi jezdcí: *Metadata* (bílé plochy je možné vyplnit), *Komentář*, *Nastavení* a *Data* (pozn.: ve starších variantách programu byla karta *Nastavení* nazvána *Varianty*). Karta *Nastavení* ukazuje přehled variant (názvy variant je možné přejmenovat). Karta *Data* (obr. 6.5) slouží k definování jednotlivých variant: příslušnou variantu lze nastavit pomocí svislých červených šipek (*Zvolená varianta*), údaje v bílém okénku lze měnit tak, že se na něj klikne levým tlačítkem myši. Další údaje varianty se vkládají tak, že se na bílé okénko klikne pravým tlačítkem myši, zvolí se **Editovat** a objeví se nové okno, ve kterém se pomocí filtrů najde a označí příslušný proces. Všechny údaje takto označeného procesu (uvedeného rovněž v seznamu procesů) budou použity pro výpočet. Postupně se takto definují všechny varianty scénáře. Karta *Data* má různé jezdce podle typu scénáře (na obr. 6.5 je naznačena karta scénářů typu **A/B**, – pouze pro jeden druh výstupu, podrobné porovnání variant). Karta scénářů typu „pouze energetický“ (práce a výkon, možnost výpočtu s bonusem; obr. 6.6) má karta *Data* jen jezdce *Doprava a distribuce* (zde lze určit dopravní výkony, např. dopravu uhlí do elektrárny nebo horkovodní rozvod tepla) a *Výroba*. Karta *Výroba* má dvě části: *výroba* (možno určit výkony výroby) a *připojení k síti* (zde lze určit výkony a alternativní zdroj pro výpočet bonusu).

Obrázek 6. 5 Karta Data pro definování nebo editaci scénářů typu A/B.

Obrázek 6. 6 Karta Data pro definování nebo editaci energetických scénářů (pouze energetický).

6.6. Podrobný postup vytváření nového scénáře

Požadovaná úloha

Vytvořit scénář porovnání kotlen: na uhlí, na dřevo a na uhlí v kombinaci se solárním kolektorem.

Postup

1. Uzavřou se všechna okna a klikne se na tlačítko *Scénáře* na liště symbolů.
2. Pravým tlačítkem myši se klikne kdekoli v seznamu scénářů na levé straně listu. V pomocném menu se označí **Nový** a do nově otevřeného okénka se napíše (česky a anglicky) jméno nového scénáře (*teplo-dřevo-uhlí-solární*), zvolí se jazyk a typ scénáře (**A/B**, **Multiple Options**) a stiskne se **OK** nebo **Enter**.
3. Nový scénář se objeví v seznamu černě, klikne se na něj dvakrát a objeví se karta *Metadata* (pokud byl seznam scénářů před operací v bodě 2. filtrován jménem zdroje, nový scénář se v něm neobjeví, protože ještě nebyl pojmenován jeho zdroj, je proto nutno zrušit filtrování scénářů, tlačítko *filtr vrátit*). V kartě *Metadata* se vepíše jméno zdroje (scénář se později snadněji najde) a pramen (*Reference*), popř. kdo údaj vložil. V *Komentáři* lze podrobněji popsat scénář česky a anglicky.
4. Klikne se na jezdec *Nastavení*. Scénář bude mít tři varianty: topení dřevem, uhlím a uhlím v kombinaci se solárním kolektorem. Jméno první varianty se vepíše do bílého políčka označeného *Varianta #1*, (*Option 1*, do políčka se klikne, takže se původní jméno barevně označí a lze ho přepsat názvem první varianty).
5. Druhá a další varianta se pojmenují tak, že se kdekoli v okně klikne pravým tlačítkem a na rozvinutém pomocném menu se zvolí **Nová varianta** a původní název se přepíše.
6. Označí se první varianta a klikne se na jezdec *Data* a dále na jezdec, který chceme editovat, např. energie. V nově otevřeném okně se kdekoli klikne pravým tlačítkem, v rozvinutém pomocném menu se opět zvolí **Nový** a otevře se okno *Zvolte proces* a vyplní se příslušné rubriky. V pravé části

- okna v seznamu se objeví několik procesů, vybere se vyhovující, např. "kotelna na dřevo-malá" a stiskne se **Enter** nebo **OK**.
7. Objeví se opět karta *Data*, kde se již objevilo také nové jméno varianty. Do bílého políčka se vepíše hodnota dodávky tepla (po kliknutí do políčka je možno přepsat původní číslici 0). Pokud by předepsané jednotky nevyhovovaly, lze je změnit příkazem **Možnosti/jednotky**. (Pokud se v řádku *Součet* neobjeví příslušná hodnota ihned, je třeba v políčku kliknout levým tlačítkem myši. Pak se tato hodnota objeví i na kartě *Nastavení*.)
 8. Označí se opět jezdec karty *Nastavení* a druhá varianta (uhlí). Postupuje se dále podle bodu 6, přičemž se označí proces *fuels-fossil-coal/heat-boiler/kotelna HU-malá* a stiskne tlačítko **OK** a v kartě *Data* se dopíše dodávka tepla.
 9. V případě třetí varianty se dvakrát opakuje bod 6. pro proces uhlí (stejný jako ve variantě 2) a pro proces solární panel (*Technologická skupina: renewable solar* a zvolí se proces *solární kolektor*). V kartě *Data* se ve variantě 3 objevily dva zdroje: *kotelna HU-malá* a *solární kolektor* a opět se dopíše dodávka tepla obou zdrojů (v políčku *Součet* se objeví součet dodávek jednotlivých zdrojů vždy až po následující akci).
 10. Okno nového scénáře se uzavře a objeví se list scénářů s nově zařazeným a definovaným scénářem. Tento scénář lze uložit příkazem **Soubor/uložit jako...** Otevře se okénko *Uložit jako* a dva sloupce ukazují postup ukládání.
 11. Pomocí jezdců na listě scénářů lze zvolit způsob prezentace výsledků výpočtů (*Výsledky, Grafy* atd.) a po krátké době výpočtu se výsledky objeví.

Uložení dat pro ekonomické výpočty

Předpokládáme, že původně uložená data, tj. ceny a náklady produktů a procesů se změnily a v novém výpočtu scénáře je nutno je opravit.

Postup změny ceny produktů

1. Pro použitý proces (např. *kotelna HU-malá*) je nutno najít vstupní produkt, jehož cena se změnila: otevře se list procesů, pomocí filtru se najde hledaný proces, klikne se na něj dvakrát a otevře se karta *Charakteristiky (General data)*. Zde je označen kód vstupního produktu (např. *uhlí-hnědé-topná směs-mix*).
2. Uzavře se list procesů, otevře se list produktů a nalezne se hledaný produkt *uhlí-hnědé-topná směs-mix*. Pokud tento produkt není vlastní, ale z původního souboru ("generic"), nelze jej upravovat. V tomto případě je nutno jej nejprve zkopírovat, zadat nové jméno (např. *uhlí-hnědé-topná směs-mix-2*) a teprve v takto získané kopii lze upravovat data.
3. Na označený název nové kopie produktu se klikne dvakrát, v kartě *Metadata* se označí jméno nového zdroje a vyplní se příslušné rubriky, popř. se změní též *Komentář*.
4. Otevře se karta *Data*, ve které se změní příslušné hodnoty. Totéž je nutno provést pro všechny produkty, u nichž se data změnila.
5. Ve všech procesech, do nichž vstupují produkty se změněnými daty, je nutno opravit vstupní produkt. Pokud je třeba původní procesy zachovat, tyto procesy se nejprve zkopírují. Otevře se list procesů, najde se příslušný proces (např. *kotelna HU-malá*), zkopíruje se a zadá se nové jméno (např. *kotelna HU-malá-2*).
6. Na tento proces se dvakrát klikne a otevře se karta *Charakteristiky*, klikne se na tlačítko vstupního produktu a v okénku *Zvolte proces* se změní vstupní produkt na nově opravený. Klikne se na **OK** a list procesů se uzavře.
7. Úprava scénáře se provede podobně: původní scénář se zkopíruje a v novém scénáři se opraví nové procesy.

Postup změny investičních nákladů

1. Otevře se list procesů, zkopíruje se příslušný proces a označí se novým jménem.
2. Dvakrát se klikne na nový proces, označí se **Edit**, opraví se investiční náklady a uzavře se list procesů.
3. Otevře se list scénářů, najde se pomocí filtrů scénář, ve kterém je třeba změnit investiční náklady procesů.
4. Scénář se zkopíruje a označí se novým jménem. Na nový scénář se dvakrát klikne a otevře se karta *Data*. Zvolí se příkaz **Editovat** (kliknutí pravým tlačítkem myši) nebo **Nový** a v kartě *Zvolte proces* se zvolí nově opravený proces a uloží se tlačítkem **OK** nebo **Enter**.

6.7. Interpretace výsledků

Postup získání výsledků scénáře

1. Po nastartování programu GEMIS se otevře příslušný projekt a klikne se na tlačítko *Scénáře*.
2. Pomocí filtrů se najde žádaný scénář a označí se.
3. Klikne se na jezdec *Výsledky*.
4. Použije se příkaz **Možnosti/jednotky** a nastaví se vyhovující jednotky.
5. Klikne se na tlačítko žádaného výsledku, např. *Tabulka skleníkové plyny*. Objeví se okénko *Bilance*, v němž dva sloupce ukazují postup výpočtu. Po několika vteřinách se objeví tabulka výsledků (tento postup je výhodnější, než upravovat jednotky až po provedení bodu 5., výpočet by se musel opakovat znovu a doba získání výsledků by se prodloužila). Pokud bylo při výpočtu použito bonusu, mohou být výsledky (hodnoty emisí) záporné. Klikne-li se na kterýkoliv číselný výsledek pravým tlačítkem myši a zvolí se příkaz **Vysvětlit hodnotu**, objeví se nová tabulka, na které jsou uvedeny jednotlivé příspěvky k výsledné hodnotě (např. u hodnot CO₂ ekv. jsou uvedeny příspěvky jednotlivých skleníkových plynů i s jejich váhovými faktory).
6. Výsledky v grafické úpravě lze získat kliknutím na jezdec *Grafika*, načež se objeví okénko, v němž lze zvolit výstupy výpočtu, napsat titul grafu, popř. po stisku tlačítka *Nastavení* zvolit barvy sloupců nebo popis osy X svisle nebo vodorovně.
7. Často je potřeba znát příspěvky jednotlivých procesů scénáře k souhrnnému výsledku. Lze je získat kliknutím na jezdec *Přínosy*, jestliže bylo před tím uzavřeno okno grafu.
8. Otevře se okénko, ve kterém je možno zvolit dva výstupy (např. emise SO₂ a CO₂) a dále variantu, pro kterou mají být příspěvky spočítány.
9. Klikne se na tlačítko *tabulka* a po několika vteřinách získáme výsledky výpočtu.
10. GEMIS umožňuje porovnávat jeden výstup pro dvě varianty: uzavře se okno přínosů a klikne se na jezdec *Porovnání*. Otevře se okno, ve kterém lze zvolit typ výstupu (např. emise SO₂) a dvě porovnávané varianty. V okénkách filtrů *Lokalita* a *NACE* se obvykle volí *vše*.
11. Stiskem tlačítka *tabulka* se získají příslušné výsledky.
12. Porovnání dvou zvolených výstupů (např. emisí SO₂ a CO₂) variant scénáře vůči zvolené referenční variantě lze získat kliknutím na jezdec *Trade-Off*.
13. V takto vzniklém okénku se zvolí oba výstupy, referenční varianta a filtry *Lokalita* a *NACE* se obvykle volí opět *vše*.
14. Výsledek lze získat buď ve formě grafu (stisk tlačítka *grafika*) nebo tabulky (tlačítko *tabulka*).

Postup porovnání výsledků několika scénářů

Porovnání výsledků několika scénářů je možné provést dvěma způsoby:

- buď se exportují tabulky výsledků do tabulky EXCEL, nebo
- se zkombinují jednotlivé scénáře do celkového scénáře a vytvoří se výsledná tabulka nebo graf. V tomto případě se pokračuje v práci v prostředí GEMIS. Tento způsob je dále popsán:

1. Uzavře se okno výsledků, je-li otevřeno.
2. Dvakrát se klikne na první scénář a otevře se karta *Nastavení*. Na konec názvů všech variant tohoto scénáře se připojí identifikační znak tohoto scénáře, např. 1 (kliknutí pravým tlačítkem myši a příkaz **Přejmenování**).
3. Proveďte se totéž s druhým scénářem (identifikační znak, např. 2).
4. Původní první scénář (bez identifikačního znaku 1) se zkopíruje do seznamu scénářů pod novým jménem, např. "*původní jméno+celkový*". Použijí se k tomu příkazy z pomocného menu. Toto bude výsledný scénář.
5. Do výsledného scénáře se okopíruje varianta scénáře 1: dvakrát se klikne na (dosud nehotový) výsledný scénář a poté na variantu scénáře 1. Přitom se list scénářů upraví tak, aby byl možný pohodlný přístup k oběma scénářům (okno nesmí být maximalizováno).
6. Otevře se karta *Nastavení* scénáře 1 a zkopíruje se první varianta (označená jako 1, pravé tlačítko myši, příkaz **Kopírování**).
7. Přejde se do okna výsledného scénáře, otevře se jeho karta *Nastavení* a zvolí se poslední varianta. Klikne se pravým tlačítkem myši a vykoná se příkaz **Vložit**. Tím se překopírovala první varianta scénáře 1 do scénáře výsledného.
8. Pokud je potřeba, upraví se řazení variant tak, že se vybere nejspodnější varianta, otevře se pomocné (lokální) menu a zvolí se příkaz **nahoru**. Nejspodnější varianta postoupí nahoru.
9. Body 6. až 8. se provedou s ostatními variantami scénáře 1, přičemž se tyto varianty vkládají vždy na konec seznamu variant.
10. Uzavře se okno scénáře 1. Dvakrát se klikne na scénář 2, otevře se karta *Nastavení* a varianty scénáře 2 se překopírují (body 6. až 8.) do karty *Nastavení* výsledného scénáře.
11. Nakonec bude mít seznam variant výsledného scénáře pořadí: varianty výsledného scénáře, varianty scénáře 1 a nakonec varianty scénáře 2.
12. Jednotlivé varianty lze porovnávat způsobem popsaným dříve.

Výpočet KEA

Výpočet kumulované spotřeby energie KEA (CER) bude ukázán na příkladu bilance energie průměrné domácnosti SRN. Podrobný postup:

1. Nastartuje se GEMIS a zvolí se některý projekt.
2. Po otevření projektu se klikne na jezdec *Scénáře*.
3. V okénku *Klíčové slovo* se vepíše přibližný název hledaného scénáře: *household*. V seznamu scénářů se jako výsledek hledání objevil scénář "*demand-mix: household 2000*", který je již barevně označen a na který se klikne. V okénku *Klíčové slovo* se zapsané slovo vymaže. V pravé části listu scénářů (karta **Info**) je uveden stručný popis scénáře.
4. Výpočet KEA se provede tak, že se zvolí jezdec *Výsledky* a na této kartě se zvolí tlačítko *tabulka KEV/KEA, suroviny*, poté se otevře okénko *Bilance*, které ukazuje postup výpočtu.
5. Po ukončení výpočtu se otevře tabulka s výsledky. V tabulce lze přepínačem *Míra rozvedení do podrobností* zvolit buď agregované nebo detailní výsledky, nebo přepínačem *Typ zdroje* bilanci primární energie nebo bilanci surovin.
6. V případě, že nevyhovují uvedené jednotky, lze je změnit pomocí příkazu tlačítkem **kg/TJ**.
7. Příspěvky množství primární energie k jednotlivým číselným výsledkům v tabulce lze zjistit označením příslušného čísla, kliknutím na ně pravým tlačítkem myši a volbou příkazu **Vysvětlit hodnotu**.
8. Chceme-li získat další výsledky, např. emise skleníkových plynů ve formě grafu, uzavře se okno s výsledky KEA, zvolí se jezdec *Grafika*, na kterém se zvolí *skleníkové plyny, CO₂ a Lokalita*: např. *Evropa* (pod EU/SNS) a stiskne se tlačítko *grafika*. Objeví se okénko *Bilance*, které ukazuje postup

výpočtu a po několika vteřinách se objeví graf (zeleně jsou označeny emise v Evropě, červeně mimo Evropu, záporné hodnoty znamenají snížení emisí v důsledku použití kogenerace).

Podrobnější porovnání dvou variant

Tabulky nebo grafy výsledků ukazují celkový efekt všech procesů analyzovaného scénáře. Příspěvky jednotlivých procesů mohou být určeny pouze kvantitativní analýzou jednotlivých variant. Podrobný postup bude ukázán na příkladu porovnání dvou variant "pivo běžné" a "pivo ekologické", které budou uloženy do databáze jako dva nové procesy a nový scénář.

1. Pojmenování zdroje projektu se provede příkazem **Data/Pramen**, pravým tlačítkem myši se klikne na plochu seznamu a v rozvinutém pomocném menu se zvolí **Nový**. Do bílého políčka se vepíše jméno zdroje česky a anglicky, stiskne se tlačítko **OK** a uzavře se okénko *Prameny*.
2. Klikne se na tlačítko *Scénáře*, otevře se pomocné menu pravým tlačítkem a zvolí se **Nový**. V nově otevřeném okénku se vepíše jméno scénáře, např. "pivo/beer" a zvolí se typ scénáře **A/B (podrobné porovnání variant)**. Stiskem **OK** se okénko uzavře. Nový scénář se objeví v seznamu a je již označen.
3. Dvojitě se klikne na označený scénář a v nově otevřeném okně se vyplní název zdroje.
4. Klikne se na jezdec *Nastavení* a pravým tlačítkem myši se otevře pomocné menu. Zvolí se **nová varianta**. V bílém políčku se přepíše původní název *varianta 1* názvem první varianty "běžné" (nahore) a druhé varianty "ekologické" (dole).
5. Označí se první varianta, klikne se na jezdec *Data* a na dalšího jezdce *látky*. Kursorem se najede do bílého políčka a pravým tlačítkem se rozvine pomocné menu. Zvolí se **nový**, neboť musí být vložen nový proces. Objeví se okno *Zvolte proces*, ve kterém se vybere proces "food-beer" pomocí filtru *Technologická skupina: "beverages-beer"* a stiskne se **OK**. Název procesu se objeví na kartě *Data*.
6. V řádku právě vloženého procesu se opraví množství z 0 na 1 kg a označí se spodní řádek *Součet*. Pro uložení dat zde nestačí stisknout tlačítko *Enter*, ale je nutno použít levého tlačítka myši.
7. Označí se druhá varianta "ekologická" (pomocí červené šipky) a opakují se body 5. a 6., přičemž se vloží proces "foodbeer-ecological".
8. Závěrem je možno opět zvolit jezdec *Nastavení* a zkontrolovat množství obou variant (1 kg).
9. Uzavřou se karty *Metadata*, *Nastavení* a *Data*, označí se jezdec *grafika*, zvolí typ *výsledku: Skleníkové plyny* a *podtyp: CO₂ ekv.* a stiskne se tlačítko *grafika*.
10. Porovnání obou variant se získá uzavřením okna s grafem, zvolením jezdce *Porovnání*, opět volbou typ *výsledku: skleníkové plyny* a stiskem tlačítka *tabulka*. Takto získaná tabulka obsahuje hodnoty emisí rozložené na dílčí procesy obou variant.

6.8. List referencí

V tomto listě lze reference (odkazy na příslušné zdroje informací) prohlížet, upravovat, kopírovat, rušit a zadávat nové. V seznamu v levé části je abecední seznam odkazů. Příslušný odkaz se vyvolá kliknutím myši na zvolené jméno. V pravé části listu jsou pak tři kartotékové lístky s jezdci: *Info*, *Komentář* a *Filtr*, jejichž obsah byl popsán již dříve (kap. 6.2).

6.9. Export výsledků

Vypočtené výsledky scénářů lze exportovat do jiných prostředí, např. WORD, EXCEL.

Postup

1. Pomocí karty *Výsledky* se vyvolá tabulka se žádanými výsledky.
2. Cursor se pomocí myši nastaví na tabulku, která má být exportována, pravým tlačítkem myši se vyvolá pomocné menu a zvolí se příkaz **zkopírovat tabulku**. Zvolená tabulka se uloží do schránky.
3. Tabulku lze ze schránky vložit příkazem *Vložit (Paste)* do Wordu. Další možností je použít příkazu **Export tabulky**, kterým se tabulka přepokopíruje např. do Excelu.

7. PŘÍKLADY POUŽITÍ PROGRAMU GEMIS PRO USNADNĚNÍ NÁVRHU PROJEKTŮ DO OPERAČNÍCH PROGRAMŮ

Cíl: Použití programu GEMIS pro návrh parametrů a zjištění ekonomických charakteristik konkrétních projektů ve třech skupinách procesů:

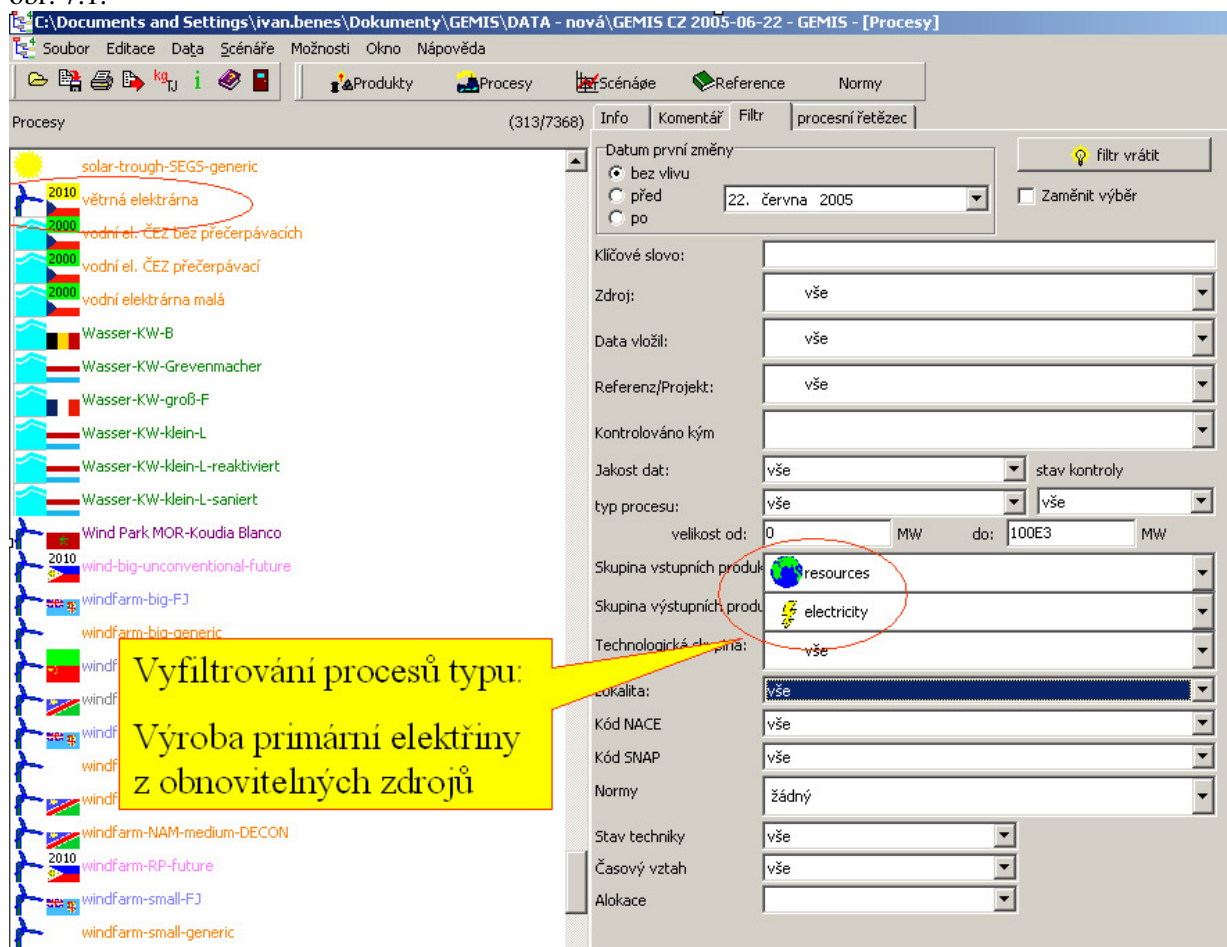
1. výroba elektřiny z obnovitelných zdrojů (vodní, větrná, fotovoltaická, geotermální),
2. opatření pro úsporu tepla (solární kolektory, rekuperace, tepelná ochrana),
3. výroba tepla z biomasy.

Metodický postup:

1. V databázi GEMIS se pomocí filtrů vyhledají podobné procesy.
2. Porovnají se technické údaje podobného procesu s navrhovaným procesem.
3. U výroby tepla z biomasy se porovná a upraví cena paliva.
4. Upraví se technické parametry, především výkon a doba využití.
5. Určí se ekonomické parametry a konkurenceschopnost produktu (cena tepla, popř. elektřiny).

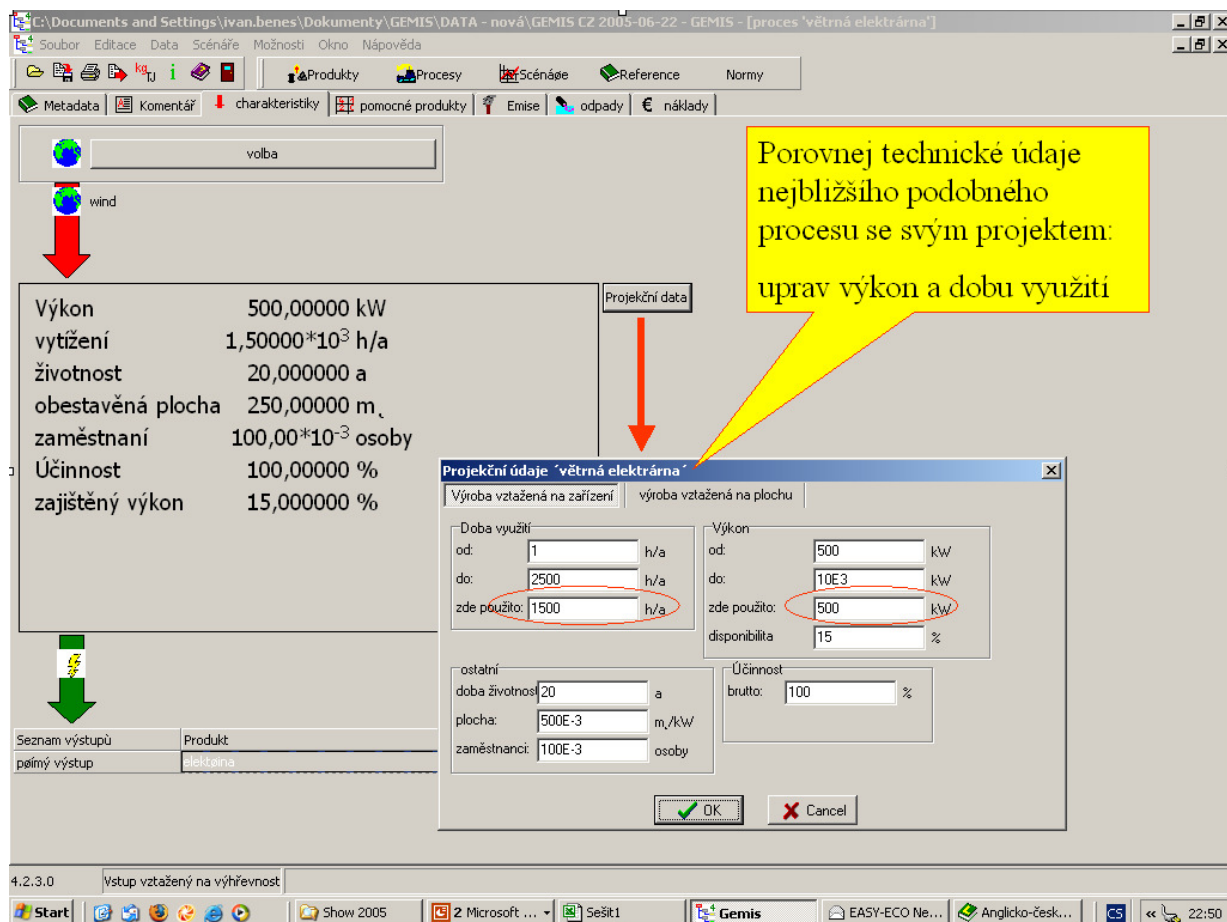
7.1. Výroba primární elektřiny z obnovitelných zdrojů – z větru

Otevře se list procesů a karta *Filtr*. V okénku *Skupina vstupních produktů* se zvolí *Zdroje – Resources* (nikoliv biopaliva, protože seznam musí zahrnout obnovitelné zdroje nepalivové, v tomto případě vítr). V okénku *Skupina výstupních produktů* se zvolí *Elektřina – electricity*. V okně seznamu procesů se objeví všechny procesy výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů, ve kterém lze najít údaje české větrné elektrárny, popř. porovnat je s údaji zahraničních větrných elektráren (wind turbine, wind-farm), viz obr. 7.1.

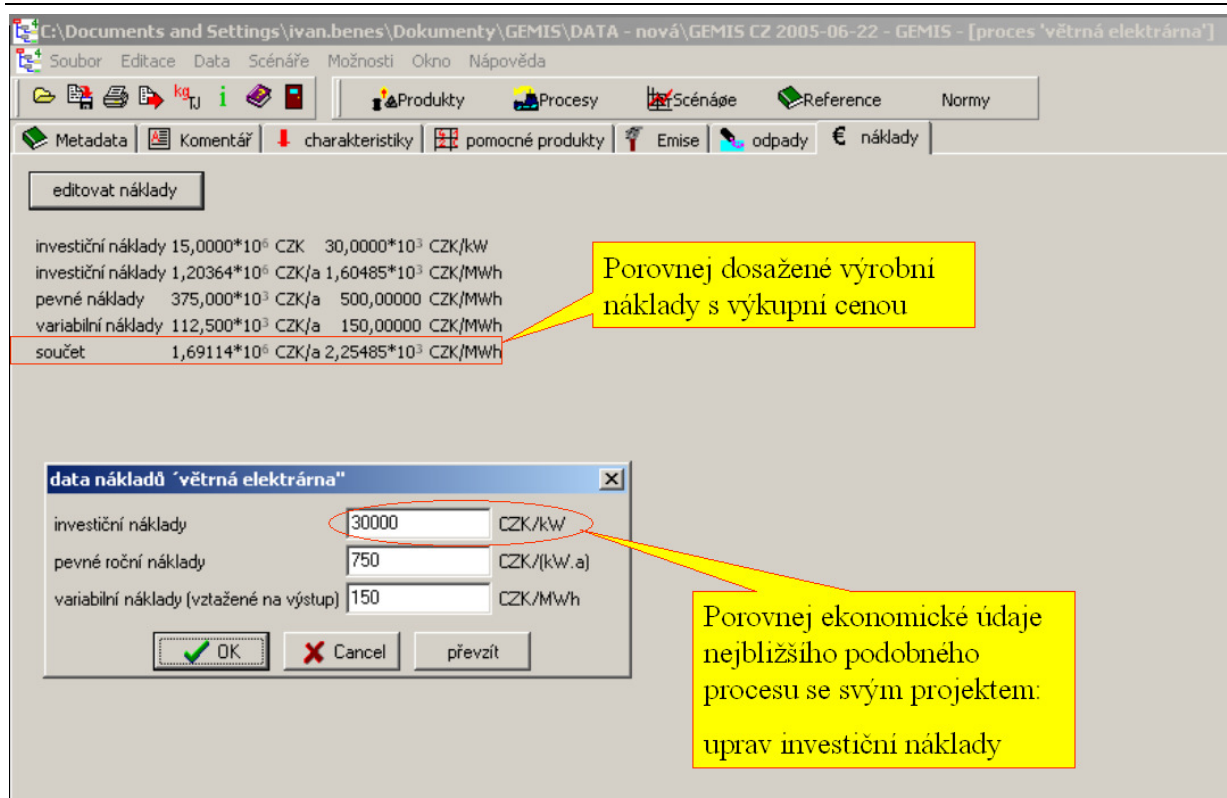
Obrázek 7.1 Filtrování procesu výroba elektřiny z větru.

V dalším kroku se dvakrát se klikne levým tlačítkem myši na zvolený proces *větrná elektrárna*, aby se otevřely karty s údaji. Nejprve se však otevře okno, které upozorňuje na to, že uvedený proces náleží do skupiny generických dat, které nelze upravovat, ale jen prohlížet. Po kliknutí na **OK, chci vytvořit kopii a tu editovat** se otevře okénko, do kterého se zapíše nový název a po kliknutí na **OK** se otevře přístup ke kartám s daty. Otevře se karta *charakteristiky* (popř. též karta *komentář* s bližším popisem procesu), na které jsou uvedena základní data procesu. Podrobnější data lze nalézt po kliknutí na tlačítko **Projekční data**. Uvedená nastavená data lze porovnat s vlastním projektem a příslušně upravit (viz obr. 7.2).

Obrázek 7. 2 Zjištění projekčních dat zvoleného procesu.

Dále se porovnají a upraví ekonomická data podle vlastního projektu: investiční náklady a porovnají se dosažené výrobní náklady s výkupní cenou (viz obr. 7.3).

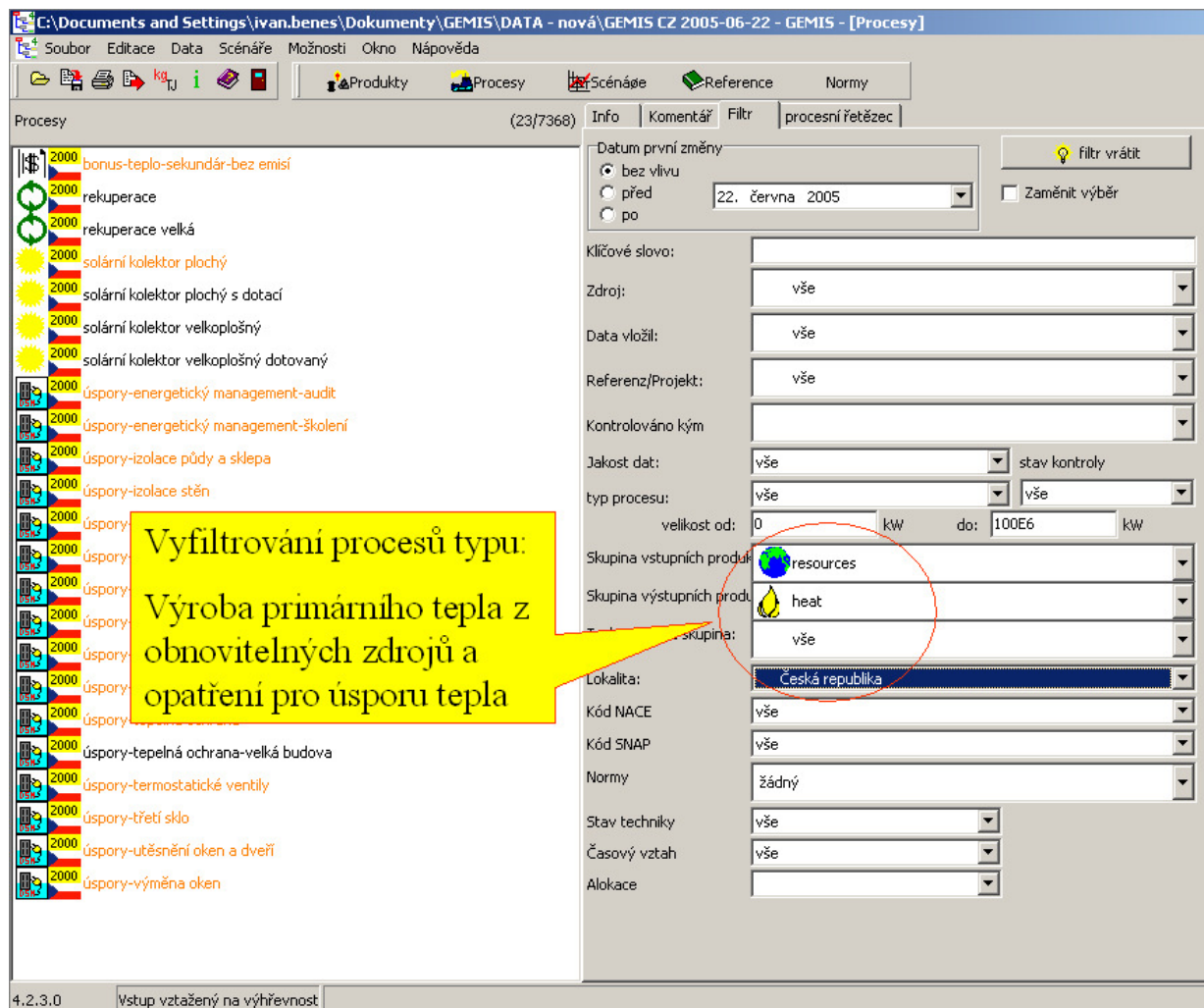

Obrázek 7. 3 Porovnání ekonomických parametrů.

Uvedeným způsobem se postupuje při návrhu projektu výroby primární elektřiny z ostatních obnovitelných zdrojů (voda, fotovoltaické a geotermální zdroje).

7.2. Výroba primárního tepla z obnovitelných zdrojů a opatření pro úsporu tepla

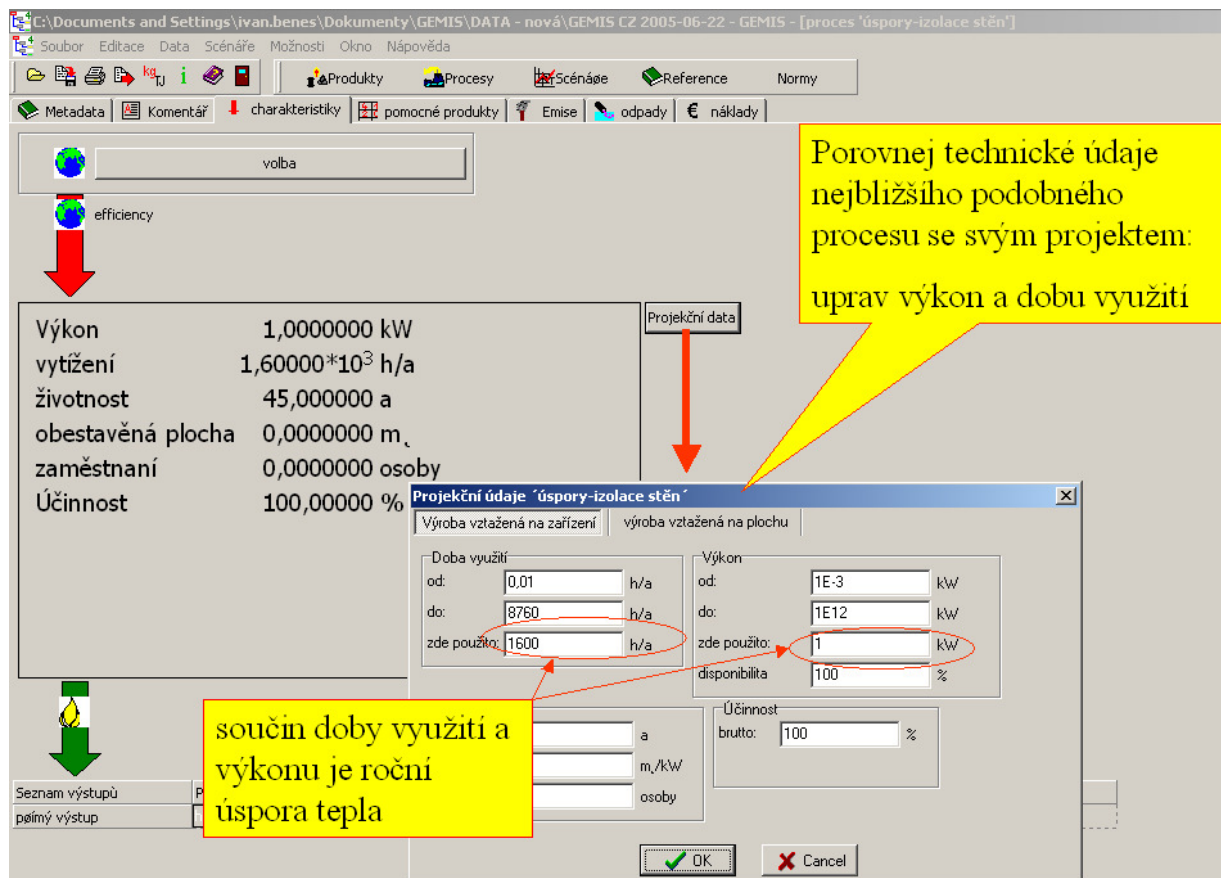
Cílem je porovnat technické a ekonomické parametry procesů výroby primárního tepla z obnovitelných zdrojů a dalších úsporných opatření s údaji již realizovaných procesů podobného typu a parametrů. Nejprve se pomocí filtru najdou v databázi GEMIS podobné procesy – viz obr. 7.4.

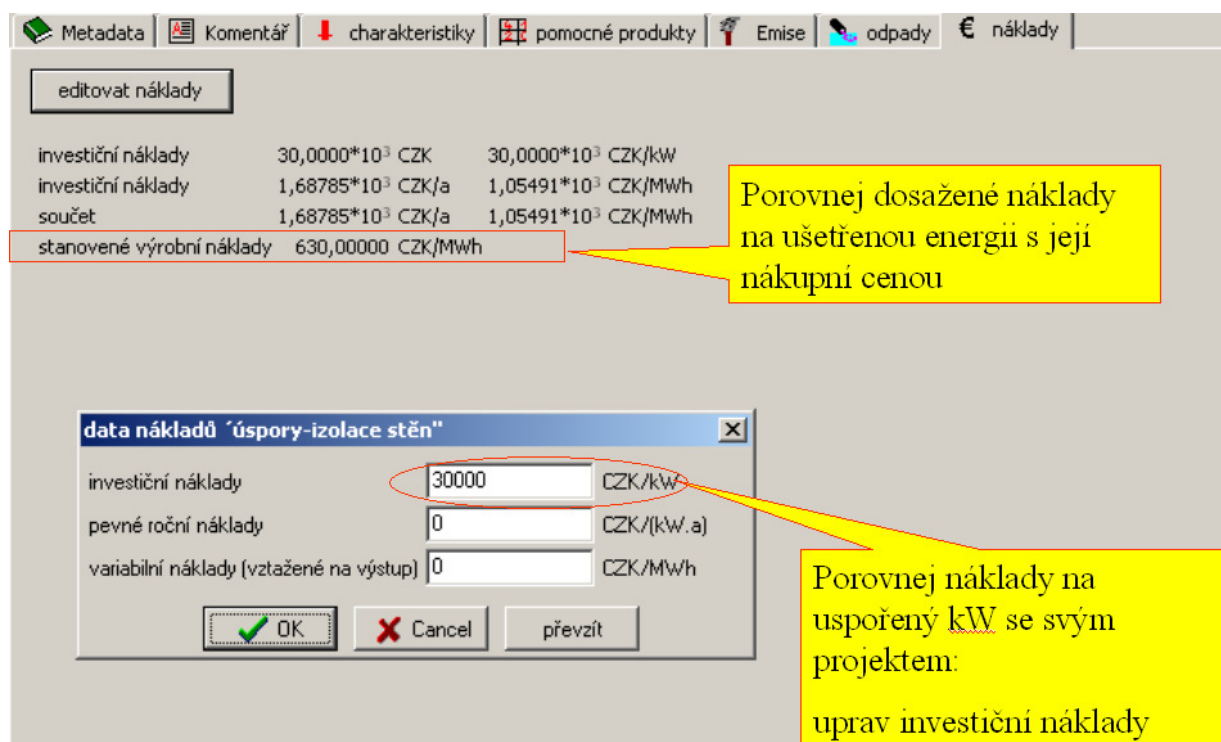
Obrázek 7. 4 Nalezení procesů úspor tepla a výroby primárního tepla.

Vybereme zvolený proces, např. zateplení objektu pomocí tepelné izolace stěn a podobně jako v předchozím případě porovnáme technické a ekonomické parametry navrhovaného projektu s procesy v databázi GEMISu a upravíme – viz obr. 7.5 a 7.6.

Výsledné náklady na úsporu (získání) tepla porovnáme z hlediska konkurenceschopnosti vůči současným či jiným způsobům získávání tepla.

Obrázek 7. 5 Porovnání a úprava technických parametrů procesu úspory tepla izolací stěn.

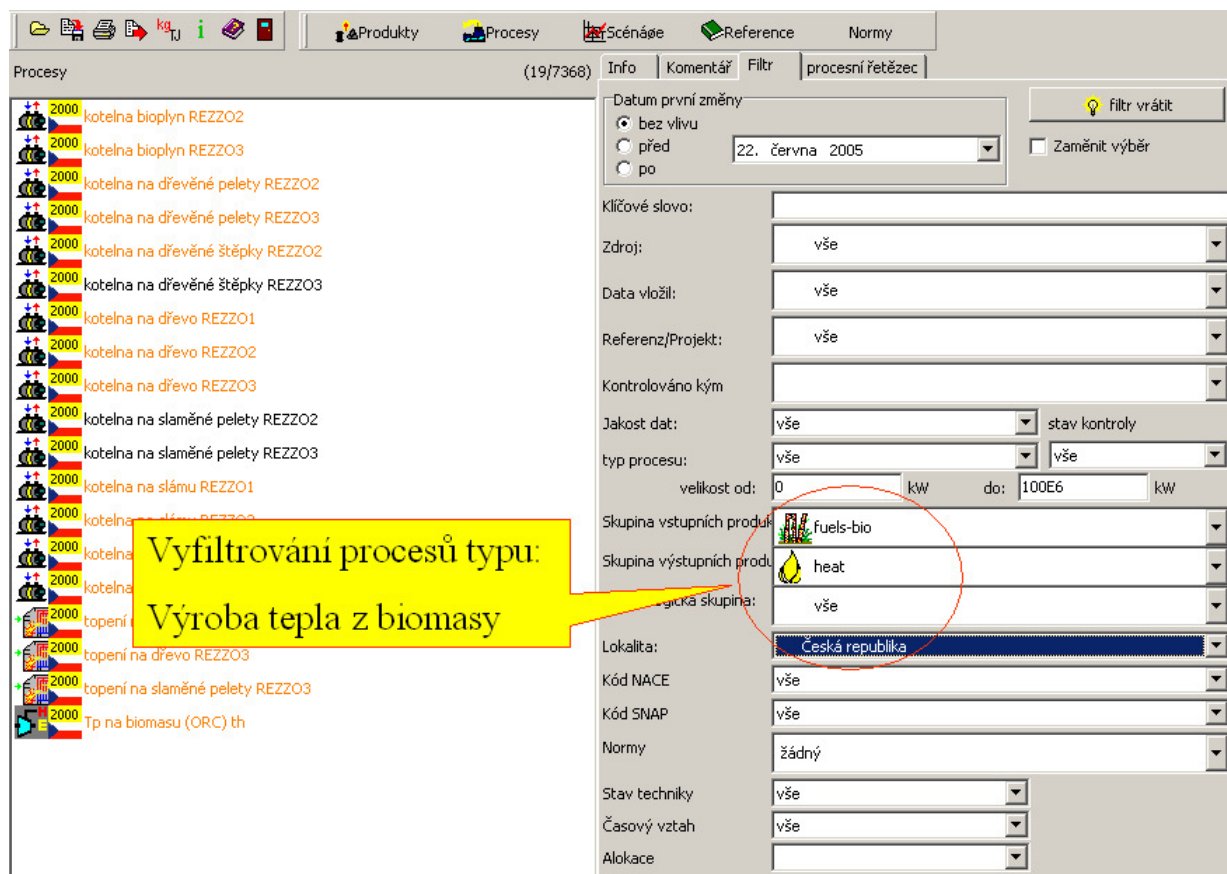

Obrázek 7. 6 Porovnání ekonomických parametrů.

Podobným způsobem se postupuje při návrhu projektů pro úsporu tepla (rekuperace tepla, tepelné ochrany – izolace a jiná opatření pro úspory tepla, včetně výroby tepla solárními kolektory.).

7.3. Výroba tepla z biomasy

Cílem je porovnat technické a ekonomické parametry kotelny na dřevěné štěpky. Prvním krokem je opět filtrování procesů výroby tepla z biomasy – viz obr. 7.7 zvolením vstupu „fuels-bio“ a výstupu „heat“.

Obrázek 7. 7 Nalezení procesů „výroba tepla z biomasy“ (v tomto případě se zadáním lokality „Česká republika“ vyhledaly procesy platné pouze pro ČR).

Opět se porovnají a upraví technické a ekonomické parametry procesu (obr. 7.8 a 7.9). Na rozdíl od primárního tepla se v tomto případě objevují i vstupní palivové náklady na palivo, které je možno rovněž upravit podle skutečnosti vlastního projektu.

výroba dřevěných štěpek stacionární

dřevní štěpka
doprava s 'nákladní auto-S-EURO1'

dopravní vzdálenost: 15 km

Výkon $1,00000 \cdot 10^3$ kW
vytížení $1,60000 \cdot 10^3$ h/a
životnost 15,000000 a
obestavěná plocha 360,00000 m²
zaměstnaní 1,0000000 osoby
Účinnost 81,000000 %

Projekční údaje

Projekční údaje 'kotelna na dřevěné štěpky REZ202'

Doba využití:
od: 1 h/a
do: 8000 h/a
zde použito: 1600 h/a

Výkon:
od: 200 kW
do: 4,999E3 kW
zde použito: 1E3 kW
disponibilita 100 %

Účinnost:
brutto: 81 %

ostatní:
doba životnosti 15 a
plocha: 360E-3 m²/kW
zaměstnaní: 1 osoby

Seznam výstupů
přímý výstup

Produkt: teplo

1 MWh/MWh

Obrázek 7. 8 Porovnání technických parametrů výroby tepla z biomasy.

editovat náklady

investiční náklady $6,00000 \cdot 10^3$ CZK $6,00000 \cdot 10^3$ CZK/kW
investiční náklady $578,054 \cdot 10^3$ CZK/a $361,28358$ CZK/MWh
pevné náklady $300,000 \cdot 10^3$ CZK/a $187,50000$ CZK/MWh
dopravní náklady $11,2468 \cdot 10^3$ CZK/a $7,0292470$ CZK/MWh
palivové / vstupní náklady (dřevní štěpka) $888,889 \cdot 10^3$ CZK/a $555,55556$ CZK/MWh
náklady na pomocnou energii a produkty $59,4720 \cdot 10^3$ CZK/a $37,1700000$ CZK/MWh
součet $1,83766 \cdot 10^3$ CZK/a $1,14854 \cdot 10^3$ CZK/MWh

data nákladů 'kotelna na dřevěné štěpky REZ202'

investiční náklady 6000 CZK/kW
pevné roční náklady 300 CZK/(kW.a)
variabilní náklady (vztahované na výstup) 0 CZK/MWh

vstupní produkt dřevní štěpka
náklady vztahované na vstup
☒ použijte data vstupního produktu 450,000000 CZK/MWh
☐ vstup specifických dat procesu

náklady vztahované na výstup
555,555556 CZK/MWh

OK Cancel převzít

Obrázek 7. 9 Porovnání ekonomických parametrů výroby tepla z biomasy.

Je-li potřeba, lze z databáze GEMIS zjistit emise navrhovaného procesu – otevře se karta „emise“ (obr. 8.10), kde je možné získat jak emisní faktory přepočtené na vstup či výstup, tak i hodinové a roční údaje.

Roční produkce emisí

plynné emise	surový plyn [mg/m3]	vnitřní redukce	odloučení % (výpočet)	čistý plyn [mg/m3]	ppm	emisní faktor kg/TJ výstup	emisní faktor kg/TJ vstup	emise kg/h	emise kg/rok	střední imise µg/m3
SO2	20,43	0	0	20,43	6,97	1,43886E+1	1,16548E+1	5,17991E-2	8,28786E+1	2,58996E-2
NOx	438	0	0	438	213,38	3,08475E+2	2,49865E+2	1,11051	1,77682E+3	5,55255E-1
HC1	10,52	0	0	10,52	6,4	7,4064	5,99918	2,6663E-2	4,26608E+1	1,33315E-2
HF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
popilek	1022,55	90	0	102,26	0	7,20165E+1	5,83333E+1	2,59259E-1	4,14815E+2	1,2963E-1
ostatní prach	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CO	146	0	0	146	116,76	1,02825E+2	8,32882E+1	3,7017E-1	5,92272E+2	1,85085E-1
NMVOG	75	0	0	75	64,03	5,2821E+1	4,2785E+1	1,90156E-1	3,04249E+2	9,50779E-2
H2S	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NH3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CO2	191083,2	0	0	191083,2	96648,87	0	0	0	0	0
CH4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
N2O	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HFC-23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HFC-32	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HFC-43-10mee	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HFC-125	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HFC-134	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HFC-134a	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HFC-152a	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HFC-143	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Obrázek 7. 10 Zjištění emisních charakteristik procesu výroby tepla z dřevních štěpk.

Podobným způsobem se postupuje při návrhu projektů výroby tepla z biomasy (dřevo, pelety, brikety, štěpka, sláma).

7.4. Přepoččet výhřevnosti a spalného tepla zemního plynu

Cíl: Zjistit poměr výhřevnosti a spalného tepla a měrných nákladů (Kč/MWh) pro zemní plyn.

V soutěži o přízeň zákazníka je cena podstatným, ne-li převažujícím prvkem marketingu. Jenže spotřebitel si nekupuje ani tak kilowatthodiny, gigajoule, kubíky či tuny energie (paliva), nýbrž užitek, který její spotřebou získává (teplo, světlo, pohon atd.). Stejně tak jako „spotřebitel“ telekomunikačních služeb si nekupuje minuty propojení nýbrž jeho užitek – hlasovou službu, posílání textů a obrázků, přístup do databází.

Tak jako je nesnadné při pestrosti tarifů operátorů porovnat cenu telekomunikačních služeb, podobně již není snadné jednoznačně říci jak je drahý užitek ze spotřeby energie. Při dnešní různosti tarifů není ani jednoduché posoudit cenu nosiče energie, neboť ta již se většinou účtuje vícesložkově a cena vlastní energie tvoří sice podstatnou, leč jenom jednu část.

Další zmatek vnáší používání různých energetických jednotek. Pro konečný užitek, kterým je teplo, kupuje spotřebitel kubíky dřeva (a to ještě buď prostorové metry či plnometry), metráky uhlí, kilowatthodiny elektřiny, gigajoule tepla a kubíky plynu – ty však plynárenská společnost vyúčtuje jako spotřebované kilowatthodiny, ale pozor – ne výhřevnosti ale kilowatthodiny spalného tepla.

(Výhřevnost je teplo, které se uvolní při dokonalém spálení paliva, přičemž vodní pára obsažená ve spalínách **nezkondenzuje**. Spalné teplo je teplo, které se uvolní při dokonalém spálení paliva, přičemž vodní pára obsažená ve spalínách **zkondenzuje**. Toto kondenzační teplo lze využít).

V programu GEMIS lze nastavit všechny výpočty tak, že se všechny vypočtené hodnoty vztahují buď na výhřevnost nebo na spalné teplo: v liště menu se klikne na **Možnosti – Nastavení** a na kartě **Globální přepínač** se v okénku **Vstup veličin závislých na výhřevnosti** přepne na výhřevnost nebo na spalné teplo. V případě přepnutí na spalné teplo budou všechny veličiny závislé na této hodnotě podbarveny žlutě (což je původní nastavení, barvu lze libovolně zvolit kliknutím na žluté tlačítko).

Postup řešení zadané úlohy: Otevře se list produktů a filtr se nastaví na plynná fosilní paliva (fuels-fossil-gases). Zvolené dva plyny (plyn zemní-VO a plyn zemní-MOO&MOP+DPH) se kliknutím označí a dvojitým kliknutím se otevrou karty s údaji. Na kartě data se objeví složení plynů a hodnoty výhřevnosti a spalného tepla a cena vztahovaná na výhřevnost a na spalné teplo (viz obr. 7.11).

Z obou oken lze zjistit:

Výhřevnost: 9,48 kWh/Nm³, spalné teplo: 10,52 kWh/Nm³, poměr spalné teplo/výhřevnost = 1,11 (pro oba plyny).

Cena (pro VO): vztahovaná na výhřevnost: 587,89 Kč/MWh, na spalné teplo: 530,00 Kč/MWh (stejný poměr).

Obsah (Vol. %)

Chemical Formula	Volume %	Chemical Formula	Volume %
CH ₄	93,37	C ₂ H ₆	0
C ₂ H ₆	0,44	C ₃ H ₈	0
C ₃ H ₈	0	CO	0
C ₄ H ₁₀	0	CO ₂	2,05
C ₅ H ₁₂	0,22	N ₂	3,8
C ₆ H ₁₄	0	H ₂ S	0
C ₇ H ₁₆	0,12	H ₂	0

☐ CO₂ neutrální plyn

Vypočtené hodnoty
Výhřevnost: 9,484080 kWh/Nm³
Spalné teplo: 10,51999 kWh/Nm³

Obsah (Vol. %)

Chemical Formula	Volume %	Chemical Formula	Volume %
CH ₄	98	C ₂ H ₆	0
C ₂ H ₆	0,44	C ₃ H ₈	0
C ₃ H ₈	0	CO	0
C ₄ H ₁₀	0	CO ₂	2,05
C ₅ H ₁₂	0,22	N ₂	3,8
C ₆ H ₁₄	0	H ₂ S	0
C ₇ H ₁₆	0,12	H ₂	0

☐ CO₂ neutrální plyn

Vypočtené hodnoty
Výhřevnost: 9,484080 kWh/Nm³ 44,11625 MJ/kg
Spalné teplo: 10,51999 kWh/Nm³ 48,93489 MJ/kg

náklady
530 CZK/MWh (spalné teplo)
587,8898 CZK/MWh (výhřevnost)
5,575594 CZK/Nm³

náklady
910 CZK/MWh (spalné teplo)
1,009 E3 CZK/MWh (výhřevnost)
9,573184 CZK/Nm³

MWh spalného tepla je o 10% menší jednotka než MWh výhřevnosti, nebo MWh tepelné energie nebo MWh elektřiny!!!
Ceny plynu za MWh tedy vypadají o 10 % nižší
Je nutný přepočít!

Obrázek 7. 11 Charakteristiky zemního plynu vztahované na výhřevnost a spalné teplo

8. PŘÍKLADY POUŽITÍ PROGRAMU GEMIS PŘI ANALÝZÁCH KOMBINOVANÉ VÝROBY ELEKTŘINY A TEPLA

8.1. Porovnání konvenčních a kombinovaných procesů

Požadovaná úloha: Porovnat emise při dodávce elektřiny z konvenčních zdrojů – ze sítě 0,4 kV a z paroplynové elektrárny – a z kogenerační jednotky. Paroplynová elektrárna a kogenerační jednotka používají jako palivo zemní plyn.

Metodický postup: Porovnání se provede pro dodávku 1 MWh elektřiny. Vytvoří se nový scénář typu A/B pro porovnávání variant, do kterého se vloží tři varianty porovnávaných způsobů výroby elektřiny. Při sestavování scénářů je nutné vždy předem zvážit použití jednotlivých procesů a jejich parametrů. Je-li to nutné, upraví se parametry procesů pomocí kopírování na požadované hodnoty.

Postup:

1. Uzavrou se všechna okna v programu a klikne se na tlačítko *Scénáře*. V seznamu scénářů se klikne pravým tlačítkem a zvolí se příkaz *nový....* V otevřeném okně se do bílých políček zapíše česky a anglicky název nového scénáře a v přepínači typu scénáře se označí scénář *porovnání variant*. Klikne se na **OK**.
2. Dvakrát se klikne na nový scénář v seznamu a v okně *Metadata* se vyplní příslušná okénka. Do okna *Komentář* se zapíše komentář, popis variant a popř. účel scénáře.
3. Do okna *Nastavení* se vepíší názvy variant: kurzor se nastaví do tabulky variant, klikne se pravým tlačítkem a zvolí se příkaz *nová varianta*. Do bílého políčka se vepíše název první varianty: *sít'*. Podobně se vepíší další varianty: *kogenerace* a *paroplyn*.
4. Pro jednotlivé varianty se zvolí příslušné procesy: klikne se do políčka první varianty a pak na jezdec *Data*. Klikne se na jezdec *Energie* a v políčku *dodavatel energie* se klikne pravým tlačítkem. Vybere se příkaz *Nový*, načež se otevře okno se seznamem procesů. Při výběru procesu lze použít příslušné filtry. Vybere se proces *el. vedení 0,4 kV*, označí se kliknutím a přenesení do tabulky variant kliknutím na **OK**. Do bílého políčka *dodávky energie* se zapíše 1 a zkontroluje se rozměr, který by měl být MWh. Pokud není, nastaví se kliknutím na tlačítko *kg/TJ* v liště symbolů a v rozvinuté tabulce se v řádku *Jednotky 1 / energie* označí MWh. Nakonec se klikne do řádku *Součet*, aby se hodnota 1 MWh přenesla i do tohoto řádku. Podobně se postupuje u varianty 2, do které se uloží proces *Tp GTCC – ZP*. Mezi variantami se postupuje kliknutím na červené šipky.
5. Jako varianta 3 bude uložen proces výroby elektřiny v kogenerační jednotce. Zde je situace o něco složitější, protože v této jednotce se vyrábí také teplo, takže se spotřebuje více paliva a emise budou větší, než odpovídá výrobě elektřiny. Aby bylo možné výrobu elektřiny porovnat s předchozími variantami, výkon celého procesu se sníží o výkon ekvivalentní výrobě tepla v plynovém kotli příslušným bonusem. Pro porovnání se zvolí kogenerační jednotka *Tp motorová ZP REZZO2*. Aby mohl být bonus vložen do tohoto procesu, vytvoří se v kartě procesů kopírováním nový proces, který se nazve např. *Tp motorová ZP REZZO2a*. V tomto procesu se změní bonus takto: proces se otevře a otevře se karta *charakteristiky*. Ve spodní části okna v tabulce *Seznam výstupů* musí být jako přímý výstup *elektřina*. V řádku *Vázaný produkt 1* se označí kliknutím okénko ve sloupci *Produkt*, klikne se v něm pravým tlačítkem a označí se příkaz *Vložit bonus*. Objeví se nové okno *Výběr*, ve kterém se zvolí *bonus pro teplo z kogenerace* a do okénka *Množství* se vloží hodnota poměru výroby tepla a elektřiny (1,5 MWh/MWh). Označí se kliknutím pravé okno *nahrazený proces*, pravým tlačítkem se zvolí příkaz *Editovat bonus* a v otevřeném okénku procesů se zvolí *bonus-topení plynem*. Klikne se na **OK** a zápis se objeví v okénku *Nahrazený proces*. Takto upravený proces se uloží do scénáře jako varianta 3.
6. Tím je scénář hotový a je možné analyzovat výsledky v tabulkách nebo graficky.

8.2. Porovnání procesů dodávky elektřiny a tepla

Požadovaná úloha: Cílem je porovnat produkci emisí při oddělené výrobě elektřiny a tepla a v kogenerační jednotce (tzv. brutto porovnání).

Metodický postup: Porovnání se provede pro dodávku 1 MWh/r elektřiny a 1,5 MWh/r tepla. Vytvoří se nový scénář typu A/B pro porovnávání variant, do kterého se vloží varianty porovnávaných způsobů výroby elektřiny. Neuvažují se bonusy.

Postup:

1. Opakují se body 1. a 2. z předchozího příkladu.
2. Do okna *Nastavení* se vepíší názvy variant: kurzor se nastaví do tabulky variant, klikne se pravým tlačítkem a zvolí se příkaz *nová varianta*. Do bílého políčka se vepíše název první varianty: *síť + topení plynem*, podobně se vepíše druhá varianta: *kogenerace*.
3. Pro jednotlivé varianty se zvolí příslušné procesy: klikne se do políčka první varianty a pak na jezdec *Data*. Klikne se na jezdec *Energie* a v políčku *dodavatel energie* se klikne pravým tlačítkem. Vybere se příkaz *Nový*, načte se otevře okno se seznamem procesů. Při výběru procesu lze použít příslušné filtry. Vybere se proces *el. vedení 0,4 kV*, označí se kliknutím a přenesse do tabulky variant kliknutím na **OK**. Do bílého políčka dodávky energie se zapíše 1 a zkontroluje se rozměr, který by měl být MWh. Do stejné tabulky se znovu klikne pravým tlačítkem, vybere se příkaz *Nový* a zvolí se proces *kotelna ZP REZZO2*. Do okénka dodávky energie se zapíše 1,5 MWh (výkon stejný jako tepelný výkon kogenerace).
4. Jako varianta 2 bude uložen proces *Tp motorová ZP REZZO2* jako v předchozím případě.
5. Otevře se menu *Možnosti*, příkaz *Nastavení* a deaktivuje se přepínač *bonusy* (klikne se na zatržítko, které zmizí). Klikne se na **OK**. Tím se ignoruje při výpočtu každý nastavený bonus.
6. Tím je scénář hotový a je možné analyzovat výsledky v tabulkách nebo graficky.

8.3. Porovnání plynového topení s kogenerací – bilance „brutto“

Požadovaná úloha: Cílem je porovnání produkce emisí při vytápění bytů lokálními plynovými topidly nebo kogeneračními jednotkami.

Metodický postup: Porovnání se provede pro celkovou roční spotřebu tepla 2000 MWh/r. V první variantě se uvažuje vytápění pomocí tří kogeneračních jednotek s elektrickým výkonem po 100 kW a tepelným výkonem po 161 kW. Ve druhé variantě se uvažuje 126 lokálních plynových topidel s výkonem po 10 kW a odběrem elektřiny ze sítě v množství odpovídajícím vyrobené elektřině v kogeneračních jednotkách. Pro výpočet se použije scénář „pouze energetický“ a protože se v bilanci uvažují oba dva produkty kogenerace, neuvažuje se bonus (brutto bilance).

Postup:

1. Postupuje se podle prvních dvou bodů v příkladu 8.1. Zvolí se vhodný název scénáře.
2. Zvolí se vhodný název jednotlivých variant, např. *Tp s plynovými motory* a *Plynové topení a síť*, na kartě *Nastavení* a vyplní se bílá políčka v první řádce: el. výkon 300 kW, el. práce 1242,23 MWh/r, tepelný výkon 483 kW a tepelná práce 2000 MWh/r (tepelný výkon a práce se určí z charakteristik kogenerační jednotky, odtud také vyplyne doba využití kogenerace, aby byla splněna podmínka dodávky 2000 MWh tepla). Po vyplnění první řádky a zaškrtnutí políčka *stejná spotřeba* se automaticky vyplní i druhá řádka.
3. Pro jednotlivé varianty se zvolí již popsáním způsobem příslušné procesy na kartě *Data/výroba*: pro první variantu např. *Tp motorová REZZO3*, pro druhou variantu např. *topení na ZP REZZO3*.

- V bílých políčkách se vyplní počet jednotek (topení 126, kogenerace 3) a vytížení (tj. doba využití), která se určí tak, aby dodávka tepla byla požadovaných 2000 MWh/r.
4. V případě varianty s lokálními topidly je třeba ještě zařadit do bilance elektřinu odebranou ze sítě: na kartě *Data/výroba* se ve spodní tabulce *Připojení k síti* uvede v políčku *kompence elektřiny* příslušný zdroj. Klepne se dvakrát do políčka a v rozvinutém seznamu se zdroj označí, např. *el. trafo 22/0,4* (pro urychlení hledání lze na klávesnici klepnout na **e**, po umístění zdroje v políčku je do políčka nutné klepnout, protože musí být bílé, aby bylo zahrnuto do výpočtu), el. výkon a práce se v řádku objeví automaticky. Kompenzace tepla zůstane bez napojení.
 5. V případě první varianty s kogenerací je třeba respektovat ztráty v rozvodném teplovodním potrubí. V kartě *Data* se otevře karta *doprava a distribuce*, kam se vloží proces dopravy potrubím, např. *CZT-S-HV/HV* (sekundární teplovodní síť, ztráta 29 W/m) a do bílého políčka se zapíše délka rozvodu, např. 0,6 km. Opět se otevře karta *výroba*, klikne se pravým tlačítkem do políčka *vytížení* (předtím je třeba ho označit kliknutím levým tlačítkem) a zvolí se příkaz *přízpusobit*.
 6. Scénář je sestaven s lze jej analyzovat.